

GEORG KÜHLEWIND

KARÁCSONY

Az ember három születése

Dr. Ruth Moeringnek †
barátsággal és hálával

Fordította: Böszörményi László

A fordítást ellenőrizte: Fenyő Ervin

Bevezetés

Ünnep akkor van, ha a Menny átmenetileg leszáll a Földre. Az év ünnepei variációk erre a témára. Karácsonykor az emberi előkészület motívuma a legfontosabb, ez teszi lehetővé a fönt és a lent találkozását. A fönti világ mindig készenlétben áll, az istenek mindig adnak. Hogy az adomány eléri-e a Földet, az a másik oldaltól, az emberek befogadási készségétől függ. Az ünnepek az ismétlődésben könnyen megemlékezésekké halványulhatnak; ez arra int, hogy keressük azt a belső mozdulatot, amellyel tartalmukat mindig újként tapasztaljuk meg. A *koncentrálttság* kizárja az emlékezést, az emlékeket; csak az létezik benne ami itt és most történik, improvizáltan, lélekjelenlétben. A *meditáció* mindig újra elmélyíti témáját, új motívumokkal gazdagítja. Az ünnepek kimeríthetetlenül gazdag meditációs témák. Ha az elmélyülés sikerül, akkor világosságról egyre nagyobb világosságra vezetnek bennünket. Az adventi időszak, a Karácsonyi ünnepre való előkészület, makrokozmosz képe annak az embernek, aki a szellemi élet gyakorlására törekszik. Megjelenik benne az örök advent, az új ideák intuícóra való felkészülés képe.

Az ünnepek fejlődéstörténete a múltból, a kozmikus pillanatként, csillagóráként való átéléstől a belső átélés felé vezet. Az ünnep a saját forrása felé törekvő lélek tapasztalásává válik. Ma nem lehet ünnepelni tárgyilagos törekvés, a figyelem koncentrációja, majd a belső feltételek meditatív megvalósítása nélkül. A karácsonyi történet mozzanatai pontos képei a belső történés egyes fázisainak. Csúcspontját a Vízkeresztben, a Jordánkeresztelőben éri el, január 6-án. A kereszténység első három és fél évszázadában ezt az ünnepet ünnepelték, nem a gyermek születését, mert még nem vették el a „Logosz iránti érzéket“ - Rudolf Steiner kifejezésével élve. Ez az ünnep - az epifánia -, az igazi békeünnep, az emberi és az isteni összecsengése; Jézus, az Ember összekapcsolódása Krisztussal, a Fiúval. A belső átélés nyelvén szólva: egy új idea születése fönről, az elébe hallgató és őt fölvevő befogadó figyelembe. A békeünnep - a kibékülés - a Menny és a Föld összekapcsolódása. A belső átélés nyelvén: az egyébként tudatfölötti szellemiség és az előkészített emberi tudat összekapcsolódása, az Ige, a Szó születése a Földön. Minden egyes szó tükörképe ennek a születésnek, minden szónak van egy megjelenő, (akusztikusan) érzékelhető és egy rejtett, csak az értés számára hozzáférhető oldala.

Karácsony és Vízkereszt között 13 szent nap és éjszaka telik el, mialatt a lélek befogadó készenléte az alászálló isteni Szó felé halad. A belsőleg aktív ember és lélek gyermeke a befogadó figyelem; a gyermek képe a kisgyerekek még üres, s ezért zseniális befogadó figyelmére utal. A kisgyereket csak ez a készenlét teszi képessé az anyanyelv felvételére; a mennyei Szó földi képének befogadására.

Az adventi időszak ezt a születést készíti elő, a harmadikat az ember fejlődésének útján. Az Advent tulajdonképpen az Angyali Üdvözléssel kezdődik. A harmadik születés sorsa a hírhozó, magasabb lényvel való találkozástól függ - attól, hogy elutasítjuk vagy magunkba fogadjuk-e az üzenetet. Ez a témája a 6. és 7. fejezetnek.

Mit kell tennem nekem, mai embernek ahhoz, hogy ünnepelhessek? A 4. 5. és 10. fejezet erre keresi a választ. Ez a „béke“ ideájához vezet (9. fejezet). Ezt a témát Hölderlin költeménye foglalja össze. A 8. fejezet azt az alaphangulatot igyekszik leírni, ami minden alkotás velejárója, mert a földi alkotás annak a boldog létnek a visszfénye, amelyben minden teremtés, és amely ezért az igazi öröm világa.

Az említett fejezetek általánosan érvényes utat írnak le minden olyan ünnep átéléséhez, amelynek lényege mennyei megnyilatkozás a Földön. A Karácsonynak, az Adventtől az Epifániáig terjedő időszaknak azonban különös jelentőséget ad, hogy az ennek az útnak kozmikus-történeti képe.

Könyvünk „útmutató“ akar lenni; ez az oka annak, hogy nem tér ki az összes karácsonyi motívumra. A meg nem említett mozzanatok könnyen beleilleszthetők az itt leírtak gondolatmenetébe.

Fölmerülhet a kérdés: mi a szerepe a verseknek (különösen a „Békeünnep“-nek), a képeknek és az idézeteknek Rudolf Steiner műveiből?

Az érzékelés egyik titka, hogy az észlelet szóval nem írható le: leírás alapján soha nem lehet elképzelni, hogy milyen a valóságban. Ugyanez a helyzet a képekkel és a versekkel is. Ha mondanivalójukat *másképp* is ki lehetne fejezni, akkor fölöslegessé lennének. Ezért kerültek be a könyvbe. Nem azért, hogy mondanivalóját *alátámasszák* - „Rilke is így gondolta“ -, hanem, hogy a rajtuk szerezhető egyedülálló tapasztalatokat az olvasó a könyvecske szövegösszefüggésébe helyezhesse. Nem szolgálnak sem illusztráció, sem példa gyanánt: *hozzáadnak* valamit a szöveghez.

Hölderlin „Békeünnep“ a maga végtelenül sokféle vonatkozásával mintegy az emberi lét és a benne rejlő lehetőségek kozmikus címerképe: értelmet ad ennek a létnek. Az istenek és emberek közötti, a nagy elválás óta elveszett párbeszéd újrafelvételét ábrázolja, a Szó megvalósítását a Földön. A béke ősjelentése válik témájává, s ezzel közvetlenül érinti a Vízkereszt, Epifánia lényegét. Epifánia azt jelenti, hogy egy ember befogadja a Logoszt, de azt is, hogy a felkészített értelem befogad egy ideát, jelenti az anyanyelv beköltözését a gyermeki befogadó lélekbe, s magát az emberi konstitúciót, az emberi lény belső magjának összekapcsolódását a földi organizmussal. Ezekben a metaforákban egyik a másikat fejezi ki, egyszersmind a béke képét, a „választófal“ („Diaphragma“ - Pál kifejezésével élve; Efezusi levél, 2.14), minden kettősség okozójának lerontását. A „Békeünnep“ azt az ideált jeleníti meg, amely a Jordánkeresztelőből kibontakozhatna, amely a kereszténység lényege: az égi Jeruzsálemet az ünnep alakjában. Az elmélyülés korlátlanul fedez fel vonatkozásokat és összefüggéseket, vagyis értelmet - mint minden meditatív szövegnél.

Rudolf Steiner szövegeit tömörségük és szépségük miatt választottuk. Ezek meditatív szövegek, „tartalmukat“ a szerző nem óhajtotta saját szavaival visszaadni. De mind a képek, a versek és a szövegek bizalmasan közel állnak hozzá és az olvasót gondolatmeneteinek gyökere felé irányítják: arra, ahogyan érez.

A képekhez tartozó szövegek nem kívánják azokat megmagyarázni: egy műalkotást nem lehet „lefordítani“, ha lehetne, akkor a mű fölösleges lenne. A szövegek célja, hogy megmutassák, hogyan kezdhünk el a hagyományos képi világban mozogni. Az egyes motívumok olyan vonatkozásokhoz vezetnek, amelyeket más képeken is megtalálunk (pl. a régi, Krisztus születését ábrázoló képeken a szakadék motívuma), néha kissé megváltozott formában. A változtatás sohasem értelem nélküli, kivéve, ha a művész csak hagyomány-tiszteletből fordul a tradícióhoz és nem él benne. Minden képről oldalakat lehetne írni, ha valamennyi vonatkozását fel akarnánk mutatni. Ettől a munkától azonban nem akarjuk megfosztani a kedves olvasót.

A hétköznap

Az idő folyását korábban ünnepi időszakok, ünnepségegek tagolták. A modern ember idejét teljesen kitöltik a hétköznapok, futásukat csak pihenőnapok szakítják meg. Az ember elfelejtett ünnepelni, elfelejtette mit jelentenek az ünnepek. Nem éljük át szellemi természetességgel az ünnepeket, azt, hogy „ma ünnep van“. Ez önmagában nem sajnálatos, mert ennek meglehetne a maga értelme, ha az ember megtanulná ünnepeit a hagyománytól függetlenül újjá alakítani, ha képes lenne új értelmet adni nekik. Vajon ez nem ugyanazt jelentené-e, mint az életnek, a létnek új értelmet adni? - Ehhez új intuíciókra kellene szert tennünk, új belátásra jutnunk az ünnepek tartalmára és az emberiség fejlődésére vonatkozóan. Hogyan juthatunk ilyen belátásokra?

A hétköznap története azzal kezdődött, hogy hétköznap egyáltalán nem létezett. Az emberi lét őskorában, amikor a *teljes* élet szakrális szabályok és előírások szerint zajlott, amikor a ma legközönségesebbnek számító tárgyak és cselekedetek is megszenteltek, értelemben emeltek voltak, akkor semmi sem volt profán, hétköznapi, értelem nélküli. Még egységben volt, ami később ketté szakadt: az igaz és a létező. Egyetlen, ragyogó világosság-erő volt; világos, „érthető“, beszélő. Természetesen nem intellektuális értelemben érthető, hanem hatalmas, élően átértett ideákban, amelyek a világot - a kívül-belül-egy világot - még *hézagmentesen* tagolták és fogalmilag lefedték: kérdések, problémák számára nem maradt szabad tér. Ma is ilyen még a kisgyerek világa, amikor elkezdi megtanulni beszélni és ezen keresztül gondolkodni, és így a világot tagoltan átélni, úgy, hogy közben szó és fogalom elválaszthatatlan egységben ragyogja be a *világos* világot. A világ maga *világosság* és nincs szüksége külső megvilágításra, mert olyan, hogy „kívül“ nem is létezik. Ez a világosság a Szó fénye, a Logosz világossága: a világ *beszél*, maga is nyelv, tehát megjelenés és értelem egyszerre. A dolgok még nem dolgok, hanem jelek, szavak, kifejeznek valamit, amilyenek ma már csak a kultuszban és a művészetben maradtak meg a dolgok és a történések.

Ahol az ember beszédet észlel, ott azokat a lényeket észleli, sejtí, keresi, akik a beszédben megnyilatkoznak. Akár eltalál hozzájuk, akár a világot az ő megnyilvánulásuknak, működésüknek, végül akár csak elkészült művüknek látja is - a világ mindenestre még értelmes marad: mert a *művet* úgy kell érteni, mint egy irodalmi, művészeti alkotást, ami *beszél*, olvasható, éppen ezért alkották. Az alászállás utolsó lépése az alkotástól, a műtől vezet a dologhoz¹, amely már nem beszél, mert nem arra készítették. Nem tekinthető szövegnek. Ez a lépés vezet a mai hétköznapozhoz. A dolgokat ugyan az ember ideákból kiindulva hozza létre, de nem azért, hogy „mondjanak“ valamit, hanem azért, hogy használni lehessen őket. Ezért értelmük eltűnt; ennek következményképpen az élet is minden értelem nélkül valónak tűnik. Így élünk, mintegy „beledobva“ (Heidegger), „beletartva“ (H. Broch) az ürességbe, a nem értés, a kilátástalanság, a tehetetlenség sötétségébe. A természetben már csak idea nélküli dolgokat látunk, mert a látszólag új, de mindig csak dolgokra irányuló gondolatok, a megbetegedett ösztönösségből eredő egyforma érzések reménytelen ismétlődésének börtönében élünk. A gondolatok dologiak lettek, zsetonszerűségükben leképezzük és különböző szerkezetekbe építjük be őket, alkatrészként. Az életet nem az értelem, hanem a kényelem uralja és irányítja.

A *helyzetet* - az ember viszonyát a világhoz, önmagához, a másikkhoz, Istenhez - nem változtatja meg se információ, se kegyes jókívánságok, se a tudat szakszerűtlen manipulációja. Semmilyen világnézet és semmilyen világnézet cáfolata nem hoz megoldást. Mert az információ

¹ *Anthroposophische Leitsätze*, Rudolf Steiner összkiadás (GA 26), 1924. X.25 - 1924 XI.2, de különösen az 1924.XII.14-i írás, Dornach 1982.

a ...-ról, a ... utáni vágy, világnézetek és célolataik a tükrözött tudatnak ugyanabban a börtönében ülnek, amelyből ki kellene vezetniük. A tudat hozzá nem értő manipulálása pedig az utolsó józan diagnózist is lehetetlenné teszi, amire az ember még képes maradt volna. A helyzetet csak a tudat szakszerű munkába vétele változtathatja meg: ha megtanulja, hogy egyre gyakrabban hagyja el megszokott szintjét, saját forrása - egyben az intuíciók forrása - felé indulva.

Az ünnep

Az archaikus időkben az ünnepnapokat mint kozmikus alkalmakat - *kairoi* - élték át. Ennek az volt az alapja, hogy az átélésben még nem vált szét a bent és a kint, a tudat és a világ. A középkor vége felé az európai emberiség a tudat átalakulási folyamataira kezdte vonatkoztatni a keresztény ünnepeket, kezdte őket úgy felfogni, mint a lélek útjainak képi ábrázolásait, ősképeit. Jellegzetes kifejeződése ennek a változásnak *Angelus Silesius Kerubi Vándor*-a:

Szülessen bár ezerszer Krisztus Betlehemben,
ha benned nem: maradsz örökre elveszetten.

Meg nem vált a gonosztól maga a Kereszt sem,
Ha csak a Golgota hegyén áll, de benned nem.

(Böszörményi László - nyersfordítás)

Az újkorban az ember nagyjában elvesztette megértését azon lelki folyamatok iránt is, amelyekkel korábban az ünnepi történéseket összefüggésbe hozták. Ezért egyre nehezebb a visszatérő ünnepeket az ember és az emberiség életvezetésébe illesztve megünnepelni; fényük, aromájuk megkopik az ismétlések által, ugyanúgy, mint az ideák esetében. Milyen hatalmasan ragad meg bennünket egy idea amikor először ragyog fel, és milyen hamar hervad el fogalommá, majd végül pusztává. Az ünnepek ismétlődése így egy belső mozdulatra ösztönöz: hogy ne pusztá megemlékezésésként éljük át őket. Arra valók, hogy általuk mindig új belső mozdulatot tehessünk.

De felfoghatjuk a témát még átfogóbb értelemben is: hogyan lehet egy ideát, egy gondolatmenetet úgy megismételni, hogy nem veszíti el életét és tüzeit? (Pedagógusok gyakori problémája.) És hogyan lehet újat mondani? - talán csak relatíve, magamnak újat, vagy esetleg az egész emberiségnek is. Mert az új, csakis a mindig új képes az egyéni és a közösségi életet megtartani és táplálni - és megváltoztatni a „helyzetet“.

A Logosz alászállása

Magának a *helyzetnek* is, amibe az ember került, amibe „beledobták“ vagy vezették, megvan a maga *értelme*. Az ember megtanulta, hogy rálásson önmagára, helyzetére, tudatára és annak a világhoz való viszonyára. A léleknek van egy olyan része, amely független saját tartalmaitól. Ez azt jelenti: beköszöntött a tudati lélek kora. Ez abban fejeződik ki, amit az egyénre vonatkoztatva *nagykorúságnak* nevezünk. Az új képesség egyelőre elsősorban negatívumokban, a vele való visszaélésben jelentkezik: nem vesszük észre, hogy a gondolkodás, az értés és az érzékelés a lények közötti kommunikáció egy formája, és ezzel magát a gondolkodó, értő, érzékelő szubjektumot, s a tudat elsődlegességét tagadjuk. A tudat, a gondolkodás önmagát tagadja. De ugyanez a képesség követhetné a másik irányba is a tudat fénysugarát, növekvő intenzitásának irányában, egészen forrásáig, a Szóig, a Logoszig. Mert az erőnek az a forrása, amely korábban értelmet adott a dolgoknak, a világnak, a létnek, amely létrehozta őket, most felütötte sátrát az emberben, testté vált benne, az emberben sűrűsödött élő hatalommá. Ez azt jelenti: az embert addig a pontig vezették, amíg a világ, a dolgok, az élet elvesztették értelmüket. Éppen ez volt az értelmük, hogy az embert elvezessék idáig, és ez beteljesedett. A feladat most abban áll, hogy az ember megértse: ő maga adhat értelmet a helyzetnek, és ezzel a világnak, a dolgoknak és az életnek.

Az idők jeleinek megértése megerősíti az ilyen irányú cselekvés aktualitását: „Ami fölülről jött, azt a mélységből kell újra megtalálni.“² Ami korábban a kiválasztottak által közvetített, az emberiség felé irányuló pedagógiaként, szellemi vezetésként hatott az emberi sorsba, azt ma az önmagunkra eszmélés általános képessége, a nagykorúság révén érhetjük el. Mert csak ennek a segítségével kezdődhet a tudat továbbfejlődése.

Értelme, jelentése csak annak van, ami szó jellegű, szöveg jellegű, amit áthat a Logosz: a létnek ismét szöveggé kellene válnia.

Ezért követte az értelem kozmikus-isteni forrása - „az eljövendő Isten“, ahogy a kereszténység előtti időben nevezték - az embert „a világba“, az „ellenfél“ világába, mert az ellenfél hatalma teszi dologivá a világot, az életet, ő rabolja és fosztja meg értelmétől. A Szó alászáll: ez az egyik történés, ami a tudati lélek kialakulásához szükséges.

A másik történés pedig abban áll, hogy az ember, egy kiválasztott, *egy ember* az emberiség nevében, átveszi a világot átható Szót, az Igét. Ehhez különleges lelki szerkezetre van szükség, osztatlan, nyitott figyelemre, amelyet különben csak a kisgyereknél találunk, amikor a beszédtanulás kezdetén elkezd magába fogadni a szót, amelynek ekkor olyan a jellege, mint az álomnak. A felnőtt figyelme megosztott, szétszórt és mindenekelőtt *megragadó*, intencionális, vagyis mindig *valamire* irányul, sohasem üres, ha valamelyest is intenzív. A kisgyerek számára kezdetben nem léteznek „valamik“ - ezekhez csak a fogalmak révén jut, a fogalmakhoz pedig az anyanyelv által.

Az alászálló kozmikus Szót egy ember fogadja be, veszi fel magába és engedi önmagán át hatni. A két motívum, a Szó alászállása és az őt befogadó ember születése két ünnepben, Epifániában (jan. 6.) és Jézus születésnapjában tükröződik. A kereszténység kezdetén csak a Jordán-keresztelőt ünnepelték; a 4. század közepétől csak Karácsonyt: a Logosz ideája elveszett.

Egy új idea fellobbanását hasonló módon két történéssel, vagy két mozgás egybeolvadásával jellemezhetjük. Mennél hatalmasabb egy idea, annál inkább érezzük, hogy adódik, hogy nem tőlünk való, mintha fölülről nyújtának, mint kegyelmi ajándékot. Csak akkor

2 GA Bibl. Nr. 26, 1924.VIII.31-i értekezés

juthat el hozzánk, ha nagyon koncentrált, de mégis „üres“ figyelem fogadja és veszi magába. Ez a meditatív figyelem, amely a gyakorlatok során a témára irányított intencionális figyelemből metamorfozálódik. A felnőtteknek ki kell dolgozni; a kisgyerek számára a beszédtanulás előtt és közben adott. Ezért szolgálhat a gyerek születése a Szó felé növekvő, befogadó figyelem képeként. Ezt a figyelmet a meditáló lélek - Mária - hozza a világra.

Új idea tűnik fel: *ez* az ünnep. És új idea nélkül nincs ünnep.

Ehhez *három* születés vezet az ember életében.

Az ember három születése

Az ember első születése a testi születés, amelyben egy öröklött organizmus lép a világba, öröklött a maga fizikai, élő és érzékeny test mivoltában. Ez az érzékelhető, az „alsó“ történés. Az organizmussal - fölülről - összekapcsolódik egy „Én-lény“, egyelőre lazán: ez a „felső“ történés. Az érzékszervek számára az organizmusnak csak a fizikai része észlelhető, a másik kettő hatásaiban mutatkozik meg. Az életfolyamatokban, amelyek túlnyomórészt felépítő jellegűek, az életfolyamatok vezérlésében, amelyet az érzékenység végez, valamint reflexekben, amelyek a születés után hamar eltűnnek. Az én körülbelül akkor válik észrevehetővé hatásaiban, amikor a reflexek megszűnnek. Az értekek számára az Én-lény nem észlelhető.

A filozófiának és az agyfiziológiának nyomós okai vannak arra a feltételezésre, hogy a felnőttben egy testtől független Én-lény használja az agyat, mint eszközét. Különbözik az egész lelki-szellemi életet fizikai-kémiai-biológiai törvényszerűségek határoznák meg, esetleg még véletlenszerűségekkel „dúsítva“. Ezzel minden megismerés elveszítené igazságértékét, mert minden eredmény a fizikai-kémiai-biológiai erőkből, esetleg véletlenszerűségekből származna: jelöljük ezt a felismerést \therefore -al. Ennek a \therefore -al jelölt „megismerésnek“ sem lenne azonban semmi jogosultsága az igazságra: \therefore ; sőt: ez, a \therefore -al jelölt megismerés is ugyanezen megítélés alá esne, és így tovább. Nem lenne senki, aki az „igazságért“ vagy „tévedésért“ felelős lenne, akinek a számára ezeknek értelme lenne. Ez a feltételezés abszurd eredményekhez vezet.

Másrészt az agyfiziológia kimutatja, hogy felfedezéseit lehetetlen megérteni anélkül a feltételezés nélkül, hogy egy független lény határozza meg, hogy az agy mit tegyen, melyik szegmense lépjen működésbe és így tovább.

Ahogy az állat össze van kapcsolódva a természettel, úgy kapcsolódik az emberi organizmus az Én-lényhez. Az állatnak ezért fájának megfelelő bölcs ösztönei, viselkedési formái vannak, „érzi“ a természetet, folyamatait, messze az emberi érzékelésen túlmenően. Az Én-lény kezdettől fogva összekapcsolódik a megszületett organizmussal, működése nem sokkal a testi születés után kezd észrevehetővé válni. Az összekapcsolódási folyamatot nevezhetjük *második* születésnek: a beszélő, emberi környezet hat az Én-lényre, aki pedig az organizmusra fejt ki hatását. Nevezhetjük ezt a folyamatot „nevelésnek“ is: ez hoz létre az emberben mindent, ami *nem öröklött*, a specifikus emberi képességeket; a felegyenesedett testtartást, a beszédet, a gondolkodást, a megformált, akaratlagos mozgásokat, emberi szokásokat, fegyelmet.

A nevelés a lehető legtagabb értelemben vett beszéd révén történik. A környezettel való párbeszéd a csecsemő és az anya tekintetének találkozásával kezdődik. Ez a tekintet egyedülálló, és csak ember és ember között lehetséges, mert nem keres semmi érzékszervileg észlelhető, csakis a másik tekintetet.

A párbeszéd a mosollyal és annak viszonzásával folytatódik - erre is csak ember képes. Ezután következik a hallható beszéd: először a beszédértés, azután az aktív beszélés. De közben a gyerek elsajátítja a felegyenesedett testtartást, a tisztasági szokásokat, irányított mozdulatokat; ezek egyike sem öröklődik biológiailag, mint ahogy semmilyen tehetség sem.

Az Én összekapcsolódását az organizmussal, benne megnyilvánuló artikulációját a szabad élet- és érzékenység-erők teszik lehetővé. Ezek egyrészt az organizmusból szabadulnak fel az Én behatására, másrészt magából az Énből differenciálódnak ki, hogy az Én hatást fejthessen ki a szervezetre. A szabad élet- és érzékenység-erők lelkiek, ők építik fel az ember lelkiségét, az érzeti, az értelmi és a tudati lelket, és ők teszik az emberi életet szóval áthatottá. Alig van az embernek olyan mozdulata, cselekvése, ami ne beszélne, ne lenne lelkiségének kifejeződése. A második születés a szellemi képességekkel - megismeréssel, kreativitással -

felruházott léleké, amelyet a legtágabb értelemben vett nevelés bontakoztat ki a szabad erőkből. A lélek egyelőre helyettesíti az Én uralmát; mert ez még nem elég önálló a Földön. A második születésben az emberi élet kívülről nyer alakot, a szokások és formák megtanulása révén.

Ezt a második, az elsőtől eltérően sok évig tartó születés is kettős, felülről és alulról való történés. Alulról jönnek a szabad erők; ezeket a felülről jövő Én megragadja és gyakorolja használatukat. Mert képességek, mint a beszéd, a gondolkodás, az akaratlagos mozdulás csakis gyakorlásban jönnek létre. Felülről jön a nyelv, mint mindannak a magja, amit a nevelés a gyerek számára közvetít, és a nyelvet nem emberi értelem hozta létre: akkor sokkal egyszerűbb lenne. Az Én-lény megragadja a szervezetet, a beszédben artikulálja a beszédorganizmust, és ezzel egyre mélyebben inkarnálódik benne.

Valamikor azután az ember *nagykorú* lesz. Azt ugyan senki se definiálta, hogy ez mit jelent, de értelemszerűen magában foglalja azt a képességet, hogy az ember *önmagára eszmél*, és ezáltal vállalni tudja a felelősséget saját életéért. Ezért nem hivatkozhat többé a múltjára, nem tekintheti magát annak eredményének, hanem képes és ezért köteles azt feldolgozni. Az önmagára eszmélésben az ember megtanul rálátni tudatára, annak viselkedésére és befolyásoltságára: ez önmegismeréshez vezet. Az Én érzékeli a léleknek a múltban megszerzett formáltságát, jellegét, és elkezdhet(ne) azzal foglalkozni, hogy ezt mennyiben fogadja el vagy mennyiben akarja feloldani. Végül is az lenne a cél, hogy minden szokást a jelenlétből származó intuíció váltson fel - távoli cél, de nem árt tudatosítani.³

Az önmagunkra eszmélés, az önismeret a harmadik születés anyaméhe. Már az önmagunkra való eszmélésben kiemelkedik egy szemlélő, megfigyelő rész a lélek szövetéből, hogy megítélje azt. Ha elégedetlen a lélek képességeivel - és ugyan ki érezne másként? -, akkor megérhet az elhatározásra, hogy maga vegye kézbe saját „nevelésének“ folytatását és továbbfejlessze a lélek központi erejét, a szabad figyelmet.

A figyelem iskolázása⁴ két lépésben történik. Először a lelki (akarati, érzésbeli és gondolkodási) szokások rabjává vált és szétszórt figyelmet az Én akarata által meghatározott témákra irányítjuk és ezzel koncentráltságát gyakoroljuk. Ha ez a *valamire* irányuló, intencionális figyelem megerősödött, akkor átalakulhat *befogadó*, egy pillanatra megüresedő figyelemmé - az egyetlen ami lehetővé teszi egy új idea megérkezését. Ez a meditáció mozdulata. Az Én mindkét fajta figyelemben kiemelkedik a lelkeséggel és a szervezettel való összekapcsolódásából: a nevelésben elnyerte függetlenségét a felső szférától, az önnevelésben pedig az alsótól, a tudatalattitól. A harmadik születés a gyermeki, nem intencionális, befogadó, és a lehető legintenzívebben de öntudatban dolgozó figyelemé: ez az alulról való történés. Ebbe ragyog be felülről az intuíció: a felülről való történés.

Jézus születésének képe megjeleníti a befogadó figyelem újraszületését a felnőttben. A gyermeki figyelem nem lehet intencionális, valamire irányuló, mert „valami“ mindig fogalmiságot jelent, és a befogadó figyelem nem ismer semmilyen kész fogalmiságot, a gyereknél *még* nem, a felnőttél *már újra* nem: kész az újra.

A régi ábrázolások Józsefet a hagyományos meditációs tartásban mutatják: fejét, balkezére támasztja, szemét becsukva tartja és háttal ül a születési történésnek, Máriának és a gyermeknek; a meditáló nem fizikai szemével látja őket.⁵

Ami a második születésben az öröklött testiséggel összekapcsolódott, dolgozott rajta és

3 Georg Kühlewind, Siehe ich mache alles neu. *Goetheanum*, 22/1987.

4 Georg Kühlewind, Die Schulung der Aufmerksamkeit. A *Freiheit erüben* c. kötetben, 1988 Stuttgart.

5 A. Wachlmayr, *Das Christgeburtbild*, München 1939

individualizálta, a harmadik születésben önállóvá vált lényként lép a létbe - az Én-lény, aki befogadó figyelemmel nyitja meg magát a világot átható Szó felé. Az Én maga a figyelem. Ezzel kezdődik minden teremtettnék a feloldozása: új Ég, új Föld, új Teremtés. A régi erők, a múlt erői szembehelyezkednek az ilyen újjászületéssel. A régi és az új testamentumban számos példa található erre a magatartásra: Ábrahám (Mózes I, 17,17) és Sára (Mózes I, 18,10), Zakariás (Lukács 1,18) és Nikodémus (János, 3, 1-21).

1. kép: Jézus születése, ikon A. Rubljov iskolájából, XV. sz. (Tretyakov képtár, Moszkva).

Az ábrázolás a legcsekélyebb mértékben sem naturalisztikus: a kristályból való szikla-konstrukció - a földi elem megtisztult kiemelkedése - a barlangnyílással, amelyben a gyermek ravatalszerű négyzetes bölcsőben fekszik, múmiaszerűen pólyába göngyölve; a sötétbe öltözött anya fekvőhelye a kiemelkedésen, maga az anya háttal a gyermeknek, fejét, akárcsak József bal kezére hajtva (meditáció); a meditáló előtt álló szőrbundás alak, saját „természeti” lénye az önmegismerésben; az élet fája, amelyek a sziklakristályból nőnek stb.

A fő motívum visszatér, mint egy többszörös visszhang: a meditáló ember és női alakban ábrázolt befogadó lelkisége, a barlang, a gyermek, mint a befogadó figyelem képe, aki egykor maga fogadja be a Logoszt - mind szintjei az egy belső folyamatnak.

A két gyermekben - az egyik, alul jobbra, első földi gondoskodásként éppen fürdetésben részesül - az a kettősség nyilvánul meg, amelyik minden gyermekben megjelenik: a felső és a testi lény - hasonlóan ahhoz, ahogy József is két alakban van jelen. A felső, ugyanaz a lény, aki majd egykor elhagyja a testet: ezért az utalás a halálra. Szimbólumokat látunk, de nem egyezményes jeleket, hanem imaginatív-természeteseket, amelyeket mindenhol föllelhetiünk a Földön a tradíciókban.

A harmadik születés - a kehely

Az első születés természeti, a második a nevelés hatására történik, a harmadik teljes egészében az ember kezében van: ő határozza el rá magát, ő végzi el a tudatán azt a munkát, ami ehhez a születéshez vezet. A gondolkodó (egyszersmind akaró) figyelem iskolázásában alapvető jelentősége van a gondolkodástól a gondolkodás *átéléséhez* való átmenetnek. Ez, a tudati lélek szerkezetében adott, és először a tudatra való rálátás képességében jelentkező lehetőség beteljesítése. Az említett átmenet a következőképpen jellemezhető⁶:

„Az ember a fizikai világban szokásos átélésnél erősebb akarati működést vezethet a közönséges, tudatos gondolkodásba. Ezáltal a gondolkodástól a *gondolkodás átéléséhez* juthat. A közönséges tudatban nem a gondolkodást, hanem a belőle adódó gondolatot éljük át. Létezik azonban egy olyan belső lelki munka, amellyel fokozatosan eljuthatunk oda, hogy ne a gondoltban, hanem magában a gondolkodás tevékenységében éljünk. Egy gondolat, ami nem egyszerűen a hétköznapi életből adódik, hanem *akaratlagosan* kerül a tudatba, azért, hogy gondolat mivoltában éljük át, másfajta erőket szabadít fel a lélekben, mint egy olyan, amit külső benyomások vagy a lélek hétköznapi élete hív elő. És ha a lélek ismételtén gyakorolja a közönséges életben csak kismértékű odaadást a gondolkodásnak - koncentrálna a gondolatra, mint gondolatra -: akkor olyan erőket fedez fel magában, amelyek a közönséges életben nem működnek, hanem szunnyadnak, rejtve maradnak. Ezek olyan erők, amelyek csak *tudatos* alkalmazásukban fedezhetők fel. A lelket pedig egy, a felfedezésük nélkül nem létező átélésre hangolják. A gondolatok a rájuk jellemző étellel telítődnek, amelyet a gondolkodó (meditáló) saját lelkiségével összefüggőnek érez...

A gondolkodás életének ehhez a felfedezéséhez azonban tudatos akarat alkalmazására van szükség. Ez pedig nem lehet minden további nélkül az az akarat, ami a közönséges tudatban jelenik meg. Az akaratnak is más jellegűnek és más irányultságúnak kell lennie, mint az észleleti világ átélésében. A közönséges életben saját magunkat érezzük akaratum vagy kívánságunk középpontjában - a kívánságban is egy fajta megállított akarat működik. Az akarat az Énből áramlik ki és belemerül a vágyódásba, a testi mozgásba, a cselekvésbe. Az ilyen irányultságú akaratnak semmi hatása sincs a lélek felébredésére a közönséges tudatból. Létezik azonban egy olyan akarati irány is, amely bizonyos értelemben az előbbivel ellentétes. Ez az, amelyik akkor működik, amikor külső eredményre való tekintet nélkül az Én irányítását keressük. A gondolkodás adekváttá tételéért, az érzés tökéletesítéséért tett törekvésekben, az önnevelés minden mozzanatában ez az akarati irány nyilvánul meg. A meglévő ilyen irányultságú akarati erők fokozatos erősítésében rejlik mindaz, ami a közönséges tudatból való felébredéshez szükséges. Különösen sokat segít ebben, ha teljes érületi odaadással fordulunk a természet életfolyamatai felé. Például igyekszünk egy növényt úgy megfigyelni, hogy nemcsak formáját követjük gondolatilag, hanem azt lehetne mondani, érzésünkkel követjük belső életét, amely a szárban fölfelé törekszik, a levelekben oldalirányban bontakozik ki, és a virágban megnyitja belsejét kifelé. Az ilyen gondolkodással halkan vele rezdül az akarat; és ez az odaadásban kifejlesztett akarat, amely irányítja a lelket. Nem belőle ered, hanem hatással van rá. Először természetesen azt fogjuk hinni, hogy forrása a lélekben van. De a folyamat átélésében felismerjük, hogy az akarat megfordulása által a lélek rajta kívülálló szellemi ragad meg.

Ha az akarat ebben az irányban megerősödik és az említett módon áthatja a gondolkodás életét, akkor a közönséges tudat köréből valóban kiemelkedik egy másik, amely úgy viszonyul a

⁶ *Vom Menschenritsel*, GA Bibl. Nr. 20, V. fejezet Kitekintés, Dornach⁵ 1984.

közönséges tudathoz, mint az az álomképekben való élethez. És az ilyen látó tudat helyzetéből lehet a szellemi világot átélésben megismerni.“

A természet szemlélésében - a figyelem intenzitásától függő mértékben - megvalósul a fent megkövetelt tudati irány: egy *befogadó, elfogadó* akarat, amely találkozik azokkal az ugyancsak akarattal áthatott kozmikus ideákkal, amelyeknek a természeti folyamatok az észlelhető *jelei*.⁷ Mintha azt mondaná az emberi akarat: „legyen meg a Te akaratod.“ Ezt *spontán* akaratnak nevezhetjük, bármily paradoxul hangozzék is ez.

Ezt a spontán akaratot találjuk meg minden művészeti tevékenységben és a gyermek játékában: nem véletlen, hogy a pl. a zenélést „játszásnak“ mondjuk. Amit gyerekkorban a beszélőszervek tudatfölötti zsenialitásban sajátítanak el, „tanulnak“ meg, azt a művészeti tevékenységben a szerveknek - pl. a kezeknek - a gyakorlás révén kell magukévá tenniük, hogy hasonlóan spontán akarattal követhessék a művészi inspirációt. Ez az akarat egy az ugyancsak spontán figyelemmel, amely hagyja magát tartani és alakítani az adott művészet mindig *áramló* eleme által. Minden művészetben az áramló elem megtalálása az, ami a tevékenységet lehetővé teszi - a mű passzív befogadását is beleértve.

Az érzékelésben, a művészetben, a vallásos kultusz gyakorlásában és befogadásában is, a figyelem közönséges akaratát megfordítja a - a közönséges tudat ideáinál - magasabb és hatalmasabb ideák világával való találkozás. A tudati iskolázás legfőbb nehézsége, különösen kezdetben, ennek a paradox akaratnak a megtalálásában áll, mert kezdetben semmilyen magasabb idea jelleg nincs a láthatáron: a meditációs témák csak akkor *válnak* ilyené, amikor „értelmük“ megnyílik a meditáló figyelem számára. Ennek már szükséges előfeltétele a koncentrátság és a megfordult akarat mozdulata.

Ez a koncentrált figyelem előzetes gyakorlással szerezhető meg, pl. a „kontrollált gondolkodás“ gyakorlatával. Ebben egy egyszerű, ember-alkotta tárgyat veszünk témául, elképzeljük, gondolatokat fűzünk hozzá, körbejárjuk gondolatban, végül funkciójának ideáját⁸ tartjuk magunk előtt. A spontán, befogadó figyelmet, az „áradó“, a figyelmet megtartó és fenntartó elemet megtalálni *ebben* a gyakorlatban -, úgy tűnik ez az iskolázásba való belépés alapvető nehézsége. Mert e nélkül a „megfordított“ akarat nélkül aligha sikerülhet megvalósítani a laza, görcsmentes és mégis koncentrált figyelmet, egy fajta „active relaxation“-t, egy aktív lazaságot. Már csak azért sem, mert a tudat iskolázásában a figyelemnek semmi *más* teendője nincs: nem kell ujjakat mozgatni, ecsetet vezetni stb.

Az említett esetekben a figyelem-akarat megfordulása mindig egy olyan ponton jön létre, ahol a szubjektum találkozik a *Logosz* interszjektív, univerzális szférájával: pl. a zene, vagy Shakespeare, vagy a természet, vagy a kultusz nyelvével. Ahol az ember idea-élete magasabb ideákat érint, ott „befogadóvá“, érzékelővé válik, ott a figyelem újra engedi magát kitanítani, mint a gyerekkorban a beszédtanulás során. A figyelmet az észlelt és megértett szó teszi *fogalmivá, intencionálissá*, mindig valamilyen fogalmi „valamire“, a nyelv fogalmiságai által nyújtott kristályosodási pontokra irányítottá. A beszédtanulás fázisában szó, fogalom és „dolog“ (amennyiben a szó valami észlelhetőségre vonatkozik) még *egy*. A tudati léleken⁹ azonban, amelyben a gondolkodás függetlenné vált a nyelvtől, a lényegében vagy funkciójában

⁷ *Die Sendung Michaels*, GA Bibl. Nr. 194, Az 1919 XI. 30-iki előadás, Dornach³ 1983; *Die Welt der Sinne und die Welt des Geistes*, GA Bibl. Nr. 134, 1911 XII. 28-iki előadás, Dornach⁴ 1979; *Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik*, GA Bibl. Nr. 293, 1919 VIII. 23. és 24-iki előadás, Dornach⁸ 1980.

⁸ Georg Kühlewind, Über das Erleben der Begriffe. *Das Goetheanum*, 38/1984.

⁹ Georg Kühlewind, *Das Licht des Wortes*, I. fejezet, Stuttgart 1984.

meg nem értett természeti dolog elidegenedik a gondolkodástól: külső jegyei alapján ismerjük meg. Ez a tudati magatartás az ember-alkotta dolgokra is kiterjedt, noha *ezek* funkcionális ideái a legteljesebb mértékben hozzáférhetőek az ember számára.

A „kontrollált gondolkodásban“¹⁰ az első, tapogatózó, a tárgy alakjára, tulajdonságaira, előállítására stb. vonatkozó gondolatmenetek és elképzelt képek után, a tapasztalat szerint a dolog *funkciója* és ezzel ideája kerül előtérbe, ami nélküle nem lenne *az* a dolog, ami nélkül nem tudnánk, hogyan működik. Ha a gyakorlat során nem vesszük észre magunktól a gondolkodásnak ezt a lehetőségét, akkor tanácsos külön figyelni rá. Mert a tárgy idea-jellegének felragyogása által jelentős változások mennek végbe a gyakorlásban.¹¹ Kezdetől fogva hasznos, ha a tárgyat nem statikusan, hanem működésében képzeljük el és gondoljuk, hogy így észrevegyük „szó jellegét“.

Ez gyógyítólag hat a tudati életre; nominalizmusát - a dolgok külső jegyei szerinti gondolasát - legyőzi a funkció ideájának intuitív újrafelfedezése.

Átéltük az ember-alkotta tárgyak méltóságát: új teremtés a Földön, az ember által. Erre a méltóságra és jelentőségre utal Rilke a Duinói Elégiákban:

... Mi talán csak azért vagyunk *itt*,
hogy nevet adjunk: Ház, Kapu, Híd, Korsó, Gyümölcsfa, Ablak -
s tán: Torony, Oszlop ... - ámde *kimondani*, értsd meg,
mondani úgy, ó, mint ahogy azt bensőleg a dolgok
még sose vélték.

(IX. elégia, Szabó Ede fordítása)

S főntebb: csillagok. Újak. A Kín-Hon csillagai.
Lassan mondja nevük a Panaszt: - Nézd ott van,
ott a *Lovas*, a *Bot*, s ama zsúfolt csillagi-képet
úgy hívják: *Gyümölcskoszorú*. Majd ott, hol a Pólus:
ott a *Bölcső*, *Út*, *Égő Könyv*, a *Bábu* s az *Ablak*.

(X. elégia, Szabó Ede fordítása)

A koncentrációban megérintjük a Logosz szférájának legalsó szintjét. A tudat így, a művészethez hasonlóan, egy magánál magasabb rendű elemmel találkozik, feltéve, hogy a gyakorlatban felvillan az ideák és értésük szó-jellegűségének tapasztalata. Ezen a ponton történhet a figyelem metamorfózisa, megfordulása, megtérése *befogadó* figyelemmé. Megtapasztalhatja, hogy noha a tárgy elképzése és gondolása belőle magából áll, ezeket a lélek középpontjában működő Logosz kegyelméből hozza létre. A figyelem visszatér a Logosz szférájának áramló elemébe, amelyből vétetett.

A gyakorló így fölfedez saját lelkében egy magasabb lényt, egy magasabb Én-lényiséget. Mert ahol szó vagy bármi szó-jellegű tapasztalható, ott kell lennie egy forrásnak, és az csak Én-lény lehet. A magasabb Énnel való találkozás átélése ebben a látszólag igénytelen gyakorlatban egy új érzés forrása, amelyet a „biztonság és szilárdság“¹² érzésének nevezhetünk.

10 *Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten?*, GA Bibl. Nr. 10, az *Über einige Wirkungen der Einweihung* c. fejezet, Dornach²² 1975; *Anweisungen für eine esoterische Schulung*, GA Bibl. Nr. 245, I. fejezet; Dornach⁵ 1979; *Die Geheimwissenschaft im Umriß*, GA Bibl. Nr. 13, Die Erkenntnis der höheren Welten c. fejezet, Dornach²⁶ 1977.

11 Georg Kühlewind, *Bewußtseinsstufen*, a *Die zewi Bewußtseinsstufen in der "Philosophie der Freiheit"* c. fejezet, Stuttgart² 1980.

12 GA Bibl. Nr. 245, I. fejezet, ld. mint fent

Ez az „Én vagyok“, az önálló, semmilyen „bizonyítékra“ vagy támaszra nem szoruló szellemi lét átéléséből fakad. Egyszermind éppen az ettől a találkozástól való félelem a legnagyobb akadálya annak, hogy a figyelmet „elengedjük“, hogy úgy működjön mint a művészetben - eltekintve attól, hogy nem jelenik meg az észleleti világban. Láthatóvá válik, milyen felbecsülhetetlen segítséget nyújthat a művészet a gyakorlónak, és az is, hogy hol vannak ennek a segítségnek a korlátai, miért nem helyettesítheti a művészet a megismerési iskolázást: a művészetnek mások a céljai, meg kell jelennie az érzékelhetőségben.

Az univerzális elem - a Logosz - jelenlétére a lélekben utal Hérakleitosz híres töredéke: „A léleknek Logosza van, amely magától növekszik.“ Ebből származik az emberi lény immanens „ellentmondása“: az ideák univerzális eleméből individuális intuíciókat tud meríteni.

A meditációhoz a figyelemnek már olyan erősnek kell lennie, hogy várakozólag, lényegében üresen és mégis összefogottan tudjon közeledni a kezdetben csak a szavak szintjén megértett témához: már megfordultan, már befogadóan, a magasabbra várakozóan, anélkül, hogy bármiféle képzetet alkotna róla, ami csak akadályozná a találkozást. A figyelemnek ehhez olyan hajlékonynak és önzetlennek kell lennie mint egy zongorista ujjainak, amelyeket a zenei figyelem, a meditatív inspiráció vezet, és mégis „folyékonyak“ maradnak. Az élet, az élő szó tapasztalását a tudatban Pál így fogalmazza meg a Galátabeliekhez írott levelében (2, 20): „Élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus“.

A magasabbal való találkozásban erőt nyer az emberi lélek, hogy tegyen egy lépést a Logosz égi lajtorjáján fölfelé: A találkozás gyakran fájdalmas, néha kioltja a költő tudatát, „látását“, mint Dantéval többször is megtörténik (Isteni Színjáték, Paradicsom XIV. 76, XXIII. 35, XXV. 121, XXXIII. 76), de ugyanaz a nagyobb világosság ajándékozta meg mindig új, magasabb erővel a látásra. Beatrice megmagyarázza neki (XXX.52):

A Szerelem, mely az eget csitítja,
üdv-fénnyel mindig így fogad magába,
hogy a gyertyát lángjához idomítsa.

(Babits Mihály fordítása)

A találkozás gyakori ábrázolása a harc az angyallal (Mózes I. könyv, 32, 24-29), amely „megfordítja“ az emberi akaratot, a szójellelű figyelmet, amely a küzdelemben új alakot és nevet nyer. Az ilyen harc lényegét ábrázolja Rilke költeménye, „A Néző“ (A Képek Könyve). A vers utolsó két sora utal a lajtorján való felfelé haladásra, arra, hogy a fölfelé törekvő embert egyre magasabb rendű lények győzik le („Sein Wachstum ist: der Tiefbesiegte von immer Größerem zu sein.“):

Akit ily angyal eltipor,
bár nem szeret harcba vegyülni,
az vigaszul nagyként kerül ki,
s igazul ama kéz alól,
mely konokul formálta újra.
Nem vendégli győzelem.
Úgy nő, hogy aki porba sujtja, \
nagyobb, nagyobb lesz szüntelen.

(Nemes Nagy Ágnes fordítása)

Találkozás az angyallal

Akár meditációban jön egy idea, akár „véletlenül“, váratlanul; a befogadásban az ember hétköznapi tudatán kívül van. Az idea közeledését megsejtjük, megérezzük, és a tudat kiemelkedik megszokott környezetéből, szokásaiból, mintha álmodna. Minél hatalmasabb az idea, annál inkább vesz benne részt a lélek, és annál jobban közelít az idea tapasztalása egy lény tapasztalásához. Az odaadottság fordított irányban veszi a fokokat a lény felé ugyanazon az úton, amelyen az megnyilatkozott a műben. Az idea lehet egy szó, egy gondolat. Ha a figyelem korábban, s ezért magasabban fogja fel, akkor élő működésként jelenik meg a befogadó számára. Ha a tudat még magasabban éri el az ideát, akkor egy lény, túlnyomórészt kegyelemből álló kinyilatkozásaként éli át. A legmagasabb fokon a befogadó lelke egyesül a lényvel magával: ez az élmény magában foglalja az összes megelőző megnyilatkozási szintet, mint ahogy az összes többi is magában foglalja a nála alacsonyabb fokokat. A modern ember rájöhethet arra, ami az archaikus ember számára minden különösebb gondolkodás nélkül is mindig világos volt: hogy egy idea csak valakitől, egy lénytől eredhet, legyen az ember, vagy magasabb lény. A modern ember számára azonban a lényiség mibenléte rejtve marad, mert szinte kizárólag a testen, a testen éli át magát. A földi név a testre vonatkozik: az ember az egyetlen olyan szellemi lény, amelynek individuális fizikai teste van. A lény-látás elsötétedésekor ez az, ami a lénytől függetlenül érzékelhető és megnevezhető.

Amikor a halálban az ember leteszi részét a természetből, akkor a hierarchikus lényekéhez közelálló létformába vált át: többé semmi sincs rajta, ami lényétől függetlenül érzékelhető lenne, mint a Földön. Akkor *csak* lény, és ez azt jelenti: szó, név, azonos a „cselekvésével“, „feladatával“, „átalakulásaival“. Földi szó nem tudja kifejezni, valódi értelme csak a meditációban lelhető fel. Rudolf Steiner erről így ír¹³:

„Ha abban, amit az ember kimond, elillanó szavakba ölt, egyszersmind önmagát is kimondaná, ha lénye és megnyilatkozása egy lenne - az lenne olyan, ahogy az emberek a halál és az új születés közötti időszak közepén találkoznak, megkülönböztetve és kinyilatkoztatva saját lényüket. Szó találkozik szóval, artikulált szó találkozik artikulált szóval, belülről élettől áthatott szó találkozik belülről élettől áthatott szóval. Maguk az emberek a szavak, összehangzásukban artikulált szó-lényük cseng össze. Ott úgy élnek az emberek, hogy semmilyen átlátszatlanság nincs jelen: ott valóban egymással élnek az emberek, és az egyik szó, ami az egyik ember, belemerül a másik szóba, ami a másik ember. Ott szövődnek azok a sorsszerű kapcsolatok, amelyek azután kihatnak a következő földi életre, és abban nyilatkoznak meg, hogy az emberek, amikor találkoznak, összejönnek és bizonyos szimpátiát vagy antipátiát éreznek egymással szemben. Ez az érzés annak az utórezgése, ahogy az emberek a szellemi világban a halál és az új születés közötti időszak közepén megszólították egymást. Ahogy akkor beszélünk egymással, amikor mi magunk voltunk beszéd, úgy most a Földön csak halvány utánérzésben találjuk meg magunkat és egymást.“

Ahogy az embernek a halál után a szellemi világban, ugyanúgy az angyaloknak sincs lényükön kívül semmilyük, ami megnevezhető lenne. *Teljesen* azonosak saját lényükkel, teljes egészük szó, olyan név, ami semmi mást nem jelent, csakis létüket, amely azonos a feladatukkal, amikor valamilyen alakban megjelennek egy embernek. Gábiel az angyali üdvözlésben azonos

13 *Der übersinnliche Mensch, anthroposophisch erfaßt*, GA Bibl. Nr. 231, 1923.XI.14, Dornach³ 1982, vö. szintén *Die Philosophie, Kosmologie und Religion in der Anthroposophie*, GA Bibl. Nr. 215, 1922. IX. 9. Dornach² 1980; *Geisteswissenschaftliche Menschenkunde*, GA Bibl. Nr. 107, 1908.X.26, Dornach⁴ 1979.

„szavaival“, amelyek a Szűz intuícójában emberi szavakká válnak. Gábriel maga az intuíció, lénye teljes egészében az üzenet.

A lény maga az igazi név, a kijelentés, az üzenet, az „akaró idea“¹⁴ vagy öskezdet. Mert a lények képesek a kezdésre, meg tudnak törni vagy el tudnak kezdeni egy oksági láncot - az „arché“ kifejezés magában hordja a kezdés, princípium, az uralom jelentését. Az „akaró idea“ átélése találkozás azokkal a lényekkel, akik maguk a „közlés“, az „üzenet“ - „Angelos“ azt jelenti: követ -, hiszen földi nyelven nem tudnak megnyilatkozni. Belülről, a velük találkozó ember lelkéből „beszélnek“¹⁵:

„Vegyük azt a helyzetet, amikor mintegy hívatlanul felmerül bennünk egy gondolat, amire eredetileg nem is gondoltunk. Birtokba veszi a lelket, annyira kitölti, hogy az az érzés támadhat fel bennünk: ezt a most felmerült gondolatot már egyáltalán nem tudjuk megkülönböztetni önmagunktól. Amikor az az érzésünk, hogy a gondolat él és magával ragadja a lelket, amely összefonódik vele és teljesen mindegy, hogy azt mondjuk-e: a gondolat van a lélekben vagy a lélek a gondolatban, akkor az érzékelhető létben valami hasonlót tapasztalunk ahhoz, ahogy a magasabb hierarchiák lényeivel lehet kapcsolatba lépni. Értelmüket veszítik az olyan kifejezések, hogy „mellettük” vagy „kívülük” vagyok. *Velük* vagyunk, ahogy a gondolatok élnek bennünk, de nem úgy, hogy azt mondhatnánk, hogy a gondolatok bennünk élnek, hanem úgy, hogy azt kell mondanunk: a gondolat bennem gondol. Az ember egyszerre éli át önmagát és a magasabb lényeket. Benne van a lényekben, egy velük, úgy, hogy egész lényét kiárasztja abba a szférába, amelyben élnek és úgy vesz részt létükben, hogy pontosan tudja, hogy ők élik át magukat benne.“ „Úgy ismerem majd, amint én is megismertettem“ (1. Korinthusi levél, 13,12).

A Lukács evangéliumban leírt három angyal-tapasztalás közös vonása, hogy a találkozás félelmetes az ember számára (Lukács 1,12; 1,29; 2,9); a magasabb lény első szavai megnyugtatóan szolgálnak: „Ne félj, ne féljetelek“. Úgy tűnik, hogy a hatalmasabb lény, az erősebb szó kioltja a gyenge emberi „Én-vagyok“-ot. Rilke tárgyilagos leírást ad az ilyen találkozások természetéről:

Hogyha kiáltanék, ki hallana engem
az angyalok rendjéből? és ha netán a szívére
vonna hirtelen egyik: én belepusztulnék
az erősebb lét közelébe. Mert hisz a Szép nem más,
mint az iszonyu kezdete, mit még elviselünk,
s mennyire bámuljuk, mert megveti szenvtelenül, hogy
összetiporjon. Iszonyu minden angyal.

(*Első duinói elégia*, Nemes Nagy Ágnes fordítása)

Iszonyú minden angyal. S mégis, jaj nekem, én
rólatok éneklek, léleknek szinte halálos
madarai - ismerlek. Hol van már Tóbiás napja, midőn a
legragyogóbbak egyike állt a szerény kapunál,
kissé kendőzötten az útra, s már nem ijesztőn;
(ifjú az ifjúnak, ahogy az fürkészve kinézett).

14 *Weltenwunder, Seelenprüfungen und Geistesoffenbarungen*, GA Bibl. Nr. 129, 1911.VIII.27, Dornach⁵ 1977.

15 *Von der Initiation*, GA Bivl. Nr. 138, 1912.VIII.29, Dornach³ 1959.

Lépne csak egyet az arkangyal most, a veszedelmes,
csillagokon túlról, lejjebb s közelebb: döndülve tulajdon
szívünk döntene porba. Kik vagytok?

(*Második duinói elégia*, Szabó Ede fordítása)

A kinyilatkoztatások másik közös vonása a témájuk: Egy gyermek születése olyan helyzetben, amelyben a születést a hétköznapi tudatnak teljes mértékben valószínűtlennek, sőt lehetetlennek kell megítélnie. Zakariás ezért nem tudja kétségeit leküzdeni (Lukács 1,18) - „mert én vén vagyok, és az én feleségem is igen idős“ - amiért az arkangyal az újszülött körülmételéséig némasággal sújtja, hogy inadekvát beszédéért, amely nem a *megfelelő* tudati szintről szólt, megbűnhődjék, és azután majd „beteljesedvén Szent Lélekkel“ (Lukács 1, 66-79) képes legyen megjövendölni, hogy „mi lesz e gyermekből“. A szellemi születés lehetőségeiben való kételkedés megtalálható Ábrahám (Mózes I. 17,17) és Sára (Mózes I. 18,22) történetében is, valamint az Úr és Nikodémus beszélgetésében (János 3,4). Mindig az isteni *Szóba* vetett bizalom hiánya zavarja meg az ember és az istenség egyetértését - esetleg csak átmenetileg, de gyakran súlyos következményekkel. Így például Mózes és Áron nem léphet be az Ígéret Földjére, mert Mózes kétszer megüti az Úrtól kapott vesszővel a kősziklát, ahelyett, hogy „szólnának“ vele (Mózes IV. 20, 11 - 22). Kétség és bizonytalanság csak a szelídebb kifejezése a „harcnak“ az angyallal.

Angyali Üdvözet

Máriában nem találunk sem bizonytalanságot sem kétséget az angyali üdvözet „nagyjelenetében”. Benne teljes megértésre talál a mondat: „Mert az Istennél semmi sem lehetetlen“ (Lukács 1,37), mert tapasztalása, mint mindenkié, aki akár csak egy kis intuíciót is átél, magasabb tudati szférában van. Így van magasztaló énekében is, és az Erzsébetnél tett látogatásában és a vele való beszélgetésben is. Jézus születése után sok mindent nem ért majd, amit számára korábban kinyilatkoztattak: csodálkozik a pásztorok beszédén (Lukács 2, 18), és Simeon jövendölésén (Lukács 2, 33) és a tizenkét éves Jézus szavain a templomban (Lukács 2, 50).

A találkozás egy magasabb lényvel azt jelenti, hogy az ember a felé ragyogó ideát egészen a forrásánál fogja fel. A forrás irányában természetesen mindig lehet még tovább fölfelé haladni: Gábrriel maga is közvetítő, a végső és legmagasabb forrásnak, minden teremtés eredetének követe. A találkozás mindenesetre lehet teljesen individuális, közvetíthet olyan ideát, ami csak a befogadónak szól, vagy lehet általános kinyilatkoztatás, mint a pásztorok esetében. Ha az üzenet individuális - és Mária esetében a legnagyobb mértékben az volt -, akkor elhangzik a követ és a befogadó (Lukács, 1, 26-27, 30) neve. Rilke ezt az egyedülállóan individuális momentumot az ember és az arkangyal tekintetének találkozásában ábrázolja:

Angyali Üdvözet

Tudd meg, nem attól ijedt meg, hogy egy
angyal belépett. Mint mások, ha meg-
villan egy napsugár, vagy éjszakán
hold fénye imbolyog a sötét szobán:
épp úgy nem félt a formától, amit
egy-egy angyal öltött föl: azt se tudta,
milyen fárasztó angyaloknak így
járni. (Ó ha tudnánk, mennyire tiszta
volt! Lám, egyszer egy szarvasgím, amely
rácsodálkozott fektében az erdőn,
a pártalan, úgy ámult rajta, hogy
az Egyszarvút foganta méhe termőn:
a tiszta, szűz Fény-állatot). -
Nem hogy belépett, de hogy oly közel
hajolt hozzá, s ifjú-arcot visel
az Angyal; hogy a szeme, és amint
ránéz, az ő szeme, úgy forrnak egybe,
mintha meghalna a lét odakint,
s mit milliók látnak, hajszoznak egyre,
bennük volna - s kívülük semmi sincs;
csak néző s nézett, szem s gyönyör a szemben,

egyedül itt, s másutt sehol se: ládd,
ez ijeszt. S megijedtek mind a ketten.

Aztán az angyal elkezdte dalát.

(Rónay György fordítása)

„Ránézés“, tekintet (Blick) és „dal“ (Melodie) is csak emberi, bár nagyon odaillő kifejezés arra a közlésre, amely nem játszódik le se belül se kívül; a szárnyas angyali lény imaginatív képe közelíti meg a legjobban a lény létének rangját és erejét.

Se belül se kívül: a hagyományos ábrázolásokban ez „itt is ott is“ formájában jelenik meg. Az angyali üdvözlés képei ennek megfelelően Máriát olvasás közben, vagy az olvasottakon elmélyedve ábrázolják. A könyv az olvasópulton fekszik, vagy a Szűz kezében van, vagy mellette a földön. Vajon melyik részt olvasta éppen, amely imára, meditációra, elmélyülésre indította? Abban biztosak lehetünk, hogy a Ótestamentumról van szó. De a helyet a legtöbb képen nem lehet kivenni. Grünwald képe az Isenheimi oltáron pontosan megmutatja: A könyv Ézsaiás 7,14-nél van felütve, és ezt olvassuk: Ecce virgo concipit et pariet - Ímé a Szűz fogan és szül. Hogy különleges olvasmányról van szó, Grünwald azzal fejezi ki, hogy mindkét oldalon, kissé különböző formában, ugyanaz a szöveg látható - mintha azt akarná mondani: mást most nem is olvashat.

Az intuíció, amely az olvasmányhoz kapcsolódó imában, elmélyülésben jelenik meg, amely azonos Gábriellel, aki az ábrázolásban kívülről „jelenik meg” és ugyanazt „mondja”, ez az intuíció ebben áll: *Ez rám vonatkozik, nem másról van szó, hanem rólam, az Írás nekem szól, engem hív - én vállalom.* Ez a Gábriellel folytatott beszélgetés tartalma. Rilke ezt így adja vissza:

Az angyali üdvözlés

Az angyal szavai

Te sem vagy az Úrhoz közelebb;
mi mind távol vagyunk.
De csodákkal áldott kezed
előtt meghódolunk.
Ily éretten nem ragyogott
más asszonyi kéz soha:
hajnal vagyok, harmat vagyok,
ámde te vagy a Fa.

Nagy volt az út, most sápadok,
elfeledtem, amit
ő - ki aranypáncélban ott
mint napfény úgy vakít -
üzent neked, te révedő
(zavart a tér zaja).
Lásd: én kezdet vagyok, s a tő,
ámde te vagy a Fa.

Kiterjesztettem szárnyamat,
kitágultam nagyon;
elárasztja kis házadat
roppant ruházatom.
Alig tekint rám két szemed,

s magad vagy mint soha;
vagyok szellő liget felett,
ámde te vagy a Fa.

És minden angyal így borong,
s szétválnak; sohasem
volt még a vágy ilyen nagyon
s tétován végtelen.
Megtörténhet már - úgylehet -,
álmodból ismerős.
Légy üdvöz, lelkem van veled:
érett vagy és erős.
Hatalmas kapu életed,
s megnyílsz hamar, tudom.
Dalomnak fül, legkedvesebb,
érzem: hangom beléd veszett,
beléd te dús vadon.

Így jöttem s beteljesedett
álmaid jóslata.
Az Úr rám nézett: égetett ...

Ámde te vagy a Fa.

(Garai Gábor fordítása)

A költemény az angyal - ember polarításra épül: az egyik oldalon hajnal, harmat, kezdet, szellő liget felett, a másikon a „Fa” - a szilárd, de élő és tiszta és gyümölcsöt hozó földi lét. A vers tulajdonképpen se nem dialógus, se nem monológ, hanem egyetlen történés („lelkem van veled ...”): mintha az egész történés a tekintetben (a korábban idézett, de valójában később keletkezett költemény szavával élve) játszódna le. Azt is érezni lehet, hogy az angyal hatalmas és a néző számára jobbról, vagyis Mária szempontjából a baloldalon érkezik, amint Grünewald képén és számos El Greco ábrázoláson látható. Sok olyan kép is van, ahol az angyal a baloldalon áll, de ott soha sem olyan hatalmas, olyan emberfeletti.

A hajnal, a harmat, a kezdet, a szellő megérinti a fát: és gyümölcsöt fog hordani.

Mint minden nagyszabású meditációs témának, ennek a jelenetnek is korról korra változik az értelme, az iránya. Vannak szövegek, amelyeket nem lehet, nem szabad információként olvasni: ezek meditatív szövegek; ugyanez vonatkozik a megfelelő képekre. Vannak köztük olyanok, amelyek tartalma nem valami a lélektől idegen történés, amelyek nem más emberekről, helyekről, időkről, hanem az „itt és most”-ről szólnak, mint feladatról, lehetőségről, életünk és ezáltal az emberiség történetének (esetleg szerény mértékű) fordulópontjáról: csak így érthető a szöveg *valóságosan*. Mária számára ilyen Ézsaiás szövege: itt és most. A Kerúbi Vándor, miután több száz versben dolgozza fel a Kereszténységet, az utolsó kétsorosban ezt suttogja:

Elég, barátom. Még olvasni volna kényed?
Menj, légy magad az Írás, légy magad a Lényeg.

(Böszörményi László - nyersfordítás)

Új értelmet adni az értelmetlenné vált történetnek: erről van szó. Ellenkező esetben - így szól a Kerubi Vándor -:

Szülessen bár ezerszer Krisztus Betlehemben,
ha benned nem: maradsz örökre elveszeten.

Írás és lényeg együtt teszik ki a szó egészét. Az „írás“ a külső oldal, a jel; a lényeg a jelentés, az értelem, amire a jel utal, amit ki akar fejezni. „Rajtad áll, kezdj neki, rólad van szó“ - ezt üzeni az angyali üdvözet képe. Rilke, aki egy életen át dolgozott a világ bensőségessé tevésén, melynek szabályai, formái és mozdulatai versírásra inspirálták, az utolsó Orpheuszhoz írott szonettben ezt így fejezi ki:

Messzeségek halk barátja, érzed?-
lélegzetedre tágul a Tér.
Haranglábak homályán az ércet:
kongasd magad. Mind erőre kél,

ami emészt, ha te vagy az étek.
Változz azzá, amit a lét akar.
Mit számít a legfőbb szenvedésed?
Légy borrá, ha italod fanyar.
Légy varázs, e bőség éjjelét
hasd ma át, s mi kúsza, testet ölthet,
egymásra lel s értelme ragyog.

S ha elfeled majd e földi lét,
„Eliramlok“ - mondd a néma földnek.
S szólj a fürge vízhez így: „Vagyok.“
(Szabó Ede fordítása)

Ha visszapillantunk magunkra, úgy tűnik, hogy éppen a mindenkori feladat áldozat jellege az - gondoljunk Simeon szavaira (Lukács 2,35): „Sőt a te lelkedet is általhatja az éles tör“ -, ami megóvja az embert attól, hogy engedjen valamiféle nagyzási mánia vonzásának. Mert az ilyen feladatokat nem szívesen veszi magára az ego, az egoitás: sohase kényelmesek, népszerűek vagy megbecsültek. Nem látható sárkányokkal, ellenségekkel, nagyszabású kísértésekkel kell megküzdenünk; egy végeláthatatlan sivatagi átkelés kicsi és dicstelen feladatait kell megoldanunk. Az élettelen tudatába bezárva, megoldhatatlannak tűnnek a felmerülő feladatok - nem sokáig csaphatjuk be magunkat a szellemi világra vonatkozó frázisokkal, divatos kifejezésekkel és intellektuális tudással: újra és újra beleütközünk a változatlanul maradt képességekbe, és ráébredünk arra, hogy egyhelyben topogunk. Ennek csak tévelygés lehet a következménye és csak a rémület, hogy magunk is tévedés vagyunk, vezethet be a bizonytalanság kötél-táncán keresztül az önmagunkra eszmélés terébe vagy térnélküliségébe, a szellemi világ előudvarába. A tudati lélek udvarában fedezhetjük fel azt a helyet, ahol a Logosz vár elrejtőzve, mint mag a földben: olyan mag, amely a léleké, és amely önmagától növekedni képes. Akkor növekszik, ha az ember ápolja; elorsvad, és betegség csírájává válik, ha az ember nem óvja, nem gondozza. A Logosz téli nyugalomban van a lélek ölén, melyet egyszersmind át is ölel. A télben nem tudhatjuk, vajon kicsírázik-e a mag vagy elpusztul. Ha találva érezzük magunkat egy szövegrész által, az is kezdetté válhat bennünk.

Az örömről

Ami az egónak kellemetlen sőt fájdalmas, az az ember magasabb lényé számára öröm is lehet. A szellemileg inspirált cselekvés mindig öröm, és az evangélium tanúsága szerint *ez* az öröm övezi a gyermek születését - minden születést, az ideákét is. Maga az evangélium szó is azt jelenti: „jó hír”.

Az akarati, érzésszerű és jelentésbeli rész eredeti egysége a természet és a nyelv hatalmas ideáiban azt mutatja, hogy az *eredeti* érzés- és akaratvilág csak ideákkal áthatott, ideákkal kapcsolódó, tehát megismerő és teremtő érzésekben és akarati impulzusokban jelenik meg az ember számára. Ma távolról sem ez a helyzet. De éppen úgy, ahogy a gondolkodási erők elvesztésében, pusztán asszociatív és mechanisztikus gondolkodásmóddá való átalakulásában a még-nem-gondolható alakul át az elvileg fogalom-nélkülivé, úgy bújik és található meg minden önérző, nem megismerő, nem kommunikatív „privátézés” mögött az érző idea-jelleg alapvető metamorfózisa: a Logosz elvesztése az érzésben is. Ahogy a világosság, az idea-, a szójellegűség ősforrása a Logosz lényében van, ugyanúgy van meg az érzéseknek is az ősforrásuk, amelyből többé-kevésbé átalakult formában erednek. Ha keressük ezt az őszézet, akkor a lehető legbiztosabban a János evangélium tud bennünket eligazítani, amelyben a Logosz-lény megnyilatkoztatja érzésszerű jellegét: ennek az érzésnek a neve *öröm*.

Az öröm a legváltozatosabb formákban és feltételek között jelenik meg az emberi világban. A felnőtt elsősorban külső vagy belső körülmények által előidézett, *okozott* örömeket ismer, amelyek simán illeszkednek a különböző, lelki és testi elégedettségek és élvezetek folytonos skálájához. A kisgyereknél egészen másfajta örömeket élhetünk át, a *beszéd* képességének kibontakozásával összefüggésben. A beszéd a gyerek és a felnőtt tekintetének találkozásával kezdődik. Ennek a tapasztalatnak a minősége egyedülálló és életre szólóan az is marad: semmi másra nem nézünk *azzal* a pillantással, *azzal* a nézéssel, mint amivel a másik ember szemébe nézünk. Nem részleteket látunk - gyakran a színére sem emlékszünk a szemnek, amelybe belenézünk -, hanem a másik ember beszélő lényé az, aki tekintetével megszólít és akit tekintetünkkel megszólítunk.

A „beszédtanulás” következő lépése a gyerek és a felnőtt kölcsönös egymásra mosolygása. Ez a mosolygás az öröm jele, maga az öröm: a beszélgetés, az emberi közösségben való részvétel kezdetének öröme. Az állatvilágban ezért nem lelhető fel sem a tekintet sem a mosoly. A gyerekek öröme telik az szó közegének átélésében, amely a tekintettel és a mosollyal kezdődik, a célirányos mozgásokkal folytatódik, amelyek, akár a később ezerszer megismételt kérdések, önmagukban örömet okoznak. A megismételt kérdésekre mindig ugyanazt kell válaszolni, ebből látszik, hogy nem igazi kérdések - azok sokkal később jönnek -, hanem a beszélgetés eszközei csupán.

Az ilyen fajta örömet a *cselekvésben* magában a felnőtt csak a művészetben találja elő, nagy ritkán a beszélgetésben vagy valamilyen kézműves tevékenységben. Minden ilyen esetben az öröm eleme a *Szó*, a *Logosz*.

Így értendő a következő idézet Rudolf Steinertől¹⁶: „Az ember szabadságának mértéke, hogy mennyire tudja megvalósítani akaratában azt a lelki hozzáállást, amelyben akkor él, amikor tudatosan bontakoztat ki tisztán idea jellegű (szellemi) intuíciókat.” Ez a „lelki hozzáállás” a cselekvés, a történet *öröme* - amely teljesen független az eredménytől. A cselekvés örömeiben az ember az öröm forrásához közeledik. Ez a forrás maga a szellemileg átélt létezés, amely csakis

¹⁶ *Die Philosophie der Freiheit*, GA Bibl. Nr. 4, XII, fejezet, kiegészítés, Dornach 1978

szüntelen keletkezésében tapasztalható meg. Ez magyarázza azokat a különben aligha érthető helyeket a János evangéliumban, ahol a búcsúzó ismételten örömről beszél:

„Ezeket beszéltem néktek, hogy megmaradjon ti bennetek az én örömem és a ti örömetek beteljék.“ (János 15,11)

„Amen, Amen mondom néktek, hogy sírtok és jajgattok ti, a világ pedig örül: ti szomorkodtok, hanem a ti szomorúságtok örömmé fordul.“ (János 16,20)

„Mostanáig semmit sem kértetek az Atyától az én nevemben: kérjétek és megkapjátok, hogy a ti örömetek teljes legyen.“ (János 16,24)

„Most pedig te hozzád [az Atyához] megyek, és ezeket beszélem a világon, hogy ők [a tanítványok] az én örömemet teljesen bírják ő magokban.“ (János 17,13)

„És ezeket azért írjuk néktek, hogy örömetek teljes legyen.“ (János 1. levele, 1,4)

A „teljes“ (görögül: πληρης) öröm, amit többé nem lehet az embertől elvenni, a létnek szóló ősöröm, amely a földi viszonyoktól teljesen függetlenül élhető át, amint ez ebben a búcsúzkodás szomorúságától áthatott fejezetben is megnyilatkozik. *Erről* az örömről szól Schiller híres ódája:

Gyűlj ki, égi szikra lángja,
Szent öröm, te drága, szép!
Búvkörödbe ég leánya
Ittas szívünk vágyva lép.

(Rónay György fordítása)

És Beethoven a legsötétebb külső és lelki nyomorúság közepette, a földi jókedvre való legcsekélyebb ok nélkül írta a IX. szimfóniát, benne a schilleri ódára épülő énekelt részt.

Az „üdvözültek“, a „boldogok“ ideája is erre az ősörömről, a szellemi világban való lét minőségére utal. Danténál többször megcsendül ez a téma a Paradicsom leírásában. Az emberi lelkeket többek között a *letizia*, tehát derű, vagy öröm kifejezéssel jellemzi: Az egész szférát áthatja ez a derű, a másik alapelem, a *fény* kísérelőjeként.

S a másik örömből, - mely ama láng volt,
kinek hírét már ismerém, - kiszöktek
fényei, s mint rubint a Napba', lángolt.

Odafönn fényük van az örömöknek,
mint lenn a földön mosolyuk; ...

(Paradicsom, IX: 67-)

Kijöttünk a legnagyobb égi körből
a Mennybe, amely tiszta fény - mutatta -

lelki fény, tiszta öröm, ment a földtől;
tiszta szerelem, igaz Jó szerelme;
tiszta öröm, mely minden ízen túltör.

(Paradicsom, XXX: 38-)
(Babits Mihály fordítása)

A hierarchikus lények rangja, örömük foka megfelel megismerő, látó erejüknek:

Quinci si può veder come si fonda
l'esser beato ne l'atto che vede,
non in quel ch'ama, che poscia seconda ...

Mert a látást kell tartanod alapnak
a boldogságra, és nem a szerelmet,
amely csupán a látásból fakadhat.

(*Paradicsom, XXVIII: 109-*)
(*Babits Mihály fordítása*)

Ez az ösöröm a földi életben az öröm intuíciójaként jelenhet meg, ami maga az öröm, mint ahogy az összes többi tisztán szellemi létforma is specifikus emberi képességek alakjában (mint a beszéd, a gondolkodás, az egyenes testtartás) lelhető fel a Földön.

Az Én-lénynek megvannak a határai, amelyek körülveszik és elválasztják a szellemi környezettől és megóvják a vele való egybeolvadástól. Ez az elválasztódás azonban nem teljes, a burok részben áteresztő, és így teszi lehetővé a kommunikációt, a megismerést, az értést. Kizárólag az intuitív gondolkodásban, érzékelésben, érzésben és akarásban megnyilvánuló Szó-jellegű elem hatolhat át az elválasztó falon - ha gyakran átalakult formában is. Amikor ez a kettő - elválasztódás és áteresztőképesség - egyensúlyban van, akkor éli át az Én-lény az ösörömöt. És mivel az ember a Földön legtöbbször elmarad lehetőségei mögött, ezért ritkán éli át ezt az egyensúlyt és a létezés örömet.

Az ösöröm tapasztalását a szellemi igazságokkal, szellemi megismerésekkel való foglalkozás hozhatja közelebb¹⁷:

„Ha az emberiség megfelelő módon fogadja be a teozófiát [antropozófiát], akkor visszakapja az igazi derút, amely egyszersmind a mélyre ható egészség forrása is.“ - „Egyre közelebb kerülünk a valódi derú és öröm, az örök ifjúság forrásának megismeréséhez, ha megismerjük a személyfölöttiség mélységesen etikus fogalmát...“ - „A szellem sohasem fejezi ki magát komor arcban. A komor arc a még meg nem tisztult egoitás kifejeződése.“

Az ösöröm visszfénye él a humorban: ez a könnyűség helye a nehéz életben, amelyből kiemeli az embert.

Ez a derú természetesen csak a tapasztalásban az, ami, nem lehet színlelni vagy pusztán elképzelni, mert benne - mint minden intuícióban - lét és megismerés *egy*. De ez az intuíció még kihatásában, még emlékként is beragyogja a szellemi gyakorlás útját: *ez* a helyes hozzáállás ezen az úton. Ha a gyakorlásban nem lép fel hamarosan a tevékenység öröme, akkor addig kell dolgoznunk rajta, míg meg nem jelenik a gyakorlásnak szóló örömteli várakozás. Amíg ez nem következik be, addig valamit biztosan nem helyesen csinálunk, és addig nem is lesz különösebben gyümölcsöző a gyakorlás, amíg öröm nem kíséri.

Az öröm mint létforma magasrendű intuíció a Földön; a cselekvés öröme az intuitív tevékenységen vagy átélésen lobban fel; az egyéb módon *okozott* öröme elvesztették kapcsolatukat a megismeréssel, a Szó-jellegűséggel. Az öröm intuíciójához vezethet Massimo

¹⁷ *Ursprungsimpulse der Geisteswissenschaft*, 1912.VI.12-iki előadás, GA Bibl. Nr. 96, idézet egy kiadatlan feljegyzés szerint.

Scaligero mélyreható meditációja:

Conosci la pura gioia? Conoscerai il divino.

Ismered a tiszta örömet? Megismered majd az Istenit.

Meditálhatjuk egyszerűen így is: „tiszta öröm“.

A gyermek születéséről hírt adó két evangélium nem mulasztja el megemlíteni a történést kísérő örömet. Máté leírja a csillag által vezetett, Jeruzsálemen keresztül Betlehem felé haladó bölcsek örömet (Máté, 2,9-10): „És ímé a csillag, amelyet napkeleten láttak, előttük megy vala mind addig, amíg odaérvén, megállta a hely fölött, ahol a gyermek vala. És mikor meglátták a csillagot, igen nagy örömmel örvendezének.“

A mágus-királyokban még élt a régi szellemi látók akkor már kihunytt csillag-bölcsessége. Ma nem tudjuk követni, hogy mit értettek ezek a bölcsek „csillagvilág“ alatt, mert semmi spontán tapasztalásunk nincs a tudat folyamatairól. Számukra az volt a „csillagvilág“, ami nem Föld, tehát, ami közönséges tudattal nem élhető át. A közönséges tudat számára nem teljesen idegen, amit nem tud átélni, sőt éppen ebből, a tudat előttiből vagy fölöttiből, az értés alapeleméből ered.

A bölcsek tudták, de ma is érvényes, hogy a tudat - gondolkodás, érzés, akarási - nem földi eredetű, hanem a csillagvilágból származik. A „Föld“ nem a forrása, hanem az eredménye a csillagvilágokból eredő tudatnak. A csillagvilág ezért a régi bölcseknek a tudat saját világát, a tudatfölöttit jelentette. A csillagok a világfolyamatokat nem tükröző, hanem irányító és előre kinyilatkoztató istenek tudati életének kifejeződései voltak, a világfolyamat mint tudati történet azonos volt az istenség csillagszerű mozgásával. A gyermek születése fölött felragyogó isteni öröm sugarai rávetődtek az érzéki-érzékfeletti módon átélhető csillagvilágra és elérték a zarándokló bölcsek szívét.

Ugyanezt a történést képszerűen ábrázolja a Lukács evangélium (2,10). Az Úr angyala szól a pásztorokhoz a mennyei örömről: „Ne féljete, mert ímé hirdetek néktek nagy örömet, mely az egész népnek öröme lészen ...“ Ahogy a királyoknak a csillagról, úgy itt az angyaltól száll alá az öröm a Földre.

„ . . . és békesség a Földön . . . „

A földi születés - egy új ideáé, egy gyereké, bármié, ami új - két irányú mozgás: A fölülről jövőt magába engedi az alulról fölfelé törekvő befogadás, a fölülről inspirált Szót az alulról elébe igyekvő hallgatás. Az alul lévő fölülről való megtermékenyítését megelőzi a figyelem összeszedése, az egyéni ádvent.

Ebben a két alapvető mozgásformában a világ két része kapcsolódik össze: ez a kommunió lényege. „Az idea megjelenése a valóságban (ebben az összefüggésben a valóság az észleleti világ valóságát jelenti) az ember igazi kommuniója¹⁸.“ Kint és bent, fönt és lent, igazság és létezés, szubjektum és objektum, észlelés és gondolkodás eggyé válik, legyen akár a megismerésben, akár a vallásos tapasztalásban. Mindkét esetben kölcsönös *adekvációról* (Aquinói Tamás, *De Veritate*), alkalmazkodásról vagy azonosulásról beszélhetünk, amelyből létrejön a mindenkori *igaz* valóság képe. *Religio* azt jelenti, hogy újraegyesülés, *intellegere* pedig azt, hogy köztes-kapcsolat vagy közötté olvasás, vagyis az összekapcsoló értelem megelévése a megjelenő, érzékelhető jelek között. A religióban a fönről lefelé, az intellegere-ben a lentől fölfelé mutató irány van túlsúlyban. A mi időnk számára érvényes a következő: „Ami fölülről jött, alulról kellett újra megtalálni.“¹⁹

A modern filozófiában az „intencionalitás“ fogalmában jelenik meg az, amit Aquinói Tamás *adekvációnak* nevezett. Az intencionalitás a tudatnak azt a képességét jelöli, hogy valamire irányul. Megkérdezhetjük: mi ez a valami? Mivel ez olyasmi is lehet, ami nem adott kívülről - észlelés vagy egy szöveg által - (pl. egy egyszarvú), belátható, hogy a tudat egy adott valami esetében is kisebb-nagyobb szerepet játszik. A valami tehát részben - ha adott - vagy teljes egészében - ha kizárólag a tudatból származik - a lélek terméke. Utóbbi esetben egészen kiéleződik a kérdés: Kizárólag az ember, az emberi tudat hozza létre az újat? Van ehhez valamilyen belső normája vagy adott szabálya vagy „anyaga“, amiből létrehozta? Mit jelent *ebben* az esetben az intencionalitás?

Az „új“ megjelenése a hétköznapi kivételes eseménynek számít, amit többé-kevésbé a véletlennek szoktunk tulajdonítani. A figyelem megerősítésére építő szellemi iskolázás folyamatosan gondolja az „újra“ való előkészületet. A gyakorló, aki a tudati folyamatok megfigyelésében is tapasztalt, észreveheti, hogy a karácsonyi történet az Új Testamentumban, különösen Lukácsnál, azt az előkészületet ábrázolja monumentális nagyításban, amelyet ő naponta elvégez. A korai középkorban is így fogták fel az evangélium képeit. A gyermeki, befogadó figyelem születése, amely aztán majd befogadja a Logoszt, megfelel a meditáció mozdulatának: az „üres“, a témát az átlátszóságig átható, intenció-mentes, várakozó pillantásnak, „a gondolkodási erővel áthatott lélek magatartásának“.²⁰ Ez azt jelenti, hogy a lélek megtartja a gondolkodás belső *erejét*, anélkül, hogy meghatározott valamire gondolna. A tudat megnyílik, és erre válaszol fölülről a *Szó*. Az emberi és az isteni szféra legmagasabbrendű, az evangéliumban képekben ábrázolt egyesülésének, homeopátiás mértékű hígításban megfelel minden egyes új értés, minden új idea megragadása. Ez persze csak akkor érvényes, ha valódi - nem nominális -, mindent átható megértés következik be: ez jelenti egy új idea megragadását.

¹⁸ *Goethes Naturwissenschaftliche Schriften*, GA Bibl. Nr. 1, VI. fejezet, A Goethe-i megismerés, Dornach³ 1973.

¹⁹ GA Bibl. Nr. 26, 1924. VIII. 31, mint fent.

²⁰ GA Bibl. Nr. 138, 1912. VIII. 28-iki előadás, mint fent.

Az idea *mindig* fölülről jön, a lélek tudatfölötti szellemi részéből, a tudatosságnak határt szabó szakadékon túlról. A megértés, a megvilágosodás pillanata áthidalja a szakadékot, a szakadék két partja összekapcsolódik. Ebben a pillanatban eltűnik a kívül-belül, szubjektum-objektum, észlelés-gondolkodás, forma-anyag, Menny-Föld realitása. A híd a szakadék fölött a Szó: megjelenése, jel mivolta a szakadék hétköznapi oldalán van; az értés, aminek a jele *itt* megjelenik, *ott* történik, a szakadék túloldalán, a tudat lehetséges magasabb szintjén, amely közönségesen a tudatfölötti felhőjébe burkolózik. Egy kozmikus méretű összekapcsolódás megszüntetne minden fajta nem-értést, és ezáltal diszharmóniát, ellenségeskedést, háborút: ez a béke, az *igazi* béke képe, amelyről az Új Testamentum ismételtelen szól:

„Békességet hagyok néktek; az én békességemet adom néktek: nem úgy adom én néktek, amint a világ adja.“ (János 14, 27).

„És az Istennek békessége, mely minden értelmet felülhalad, meg fogja őrizni szíveiteket és gondolataitokat a Krisztus Jézusban.“ (Pál levele a Filippibeliekhez, 4,7).

Erről a békéről énekelnek az angyalok a pásztorok „álmában“ (Lukács 2,14 -):

„*Doxa* a magasságos mennyekben Istennek, és e Földön békesség és az embereknek *eudokia*.“

Ha a két alapvető szó, *doxa* és *eudokia* az emberi megvalósítás szintjén is összecseng, *akkor* lesz béke a Földön. *Doxa* és *eudokia* egyaránt a *dokeo*, „ragyog nekem“ igéből ered. A „*doxa*“ görög szó értelméhez akkor járunk a legközelebb, ha „kijelentő sugárzás“-nak fordítjuk (Károli Gáspárnál „dicsőség“), az „*eudokia*“-t pedig „helyes értés“-ként fordíthatjuk a legpontosabban. Károli kifejezése, „jó akarat“ (Luthernél „guter Wille“ és „Wohlgefallen“) nagyon közel áll ehhez az értelmezéshez. A magasságban „kijelentő világosság“, amelyre alulról „helyes értés“ válaszol: e kettő igaz békévé kapcsolódik össze. A béke ősjelentéséről van szó, mindenfajta dualitás megszűnéséről. Az angyalok karának dicsőítő éneke a pásztorok fölött az előhírnöke a Menny és a Föld nagy összekapcsolódásának az Úr, Jézus-Krisztus személyében, amely a Vízkereszttel kezdődik és a golgotai misztériumon keresztül a „új Ádám“ feltámadásában teljesebbé válik.

Ez az összekapcsolódás Menny és a Föld között a különben ki nem mondott titok:

„Abban az időben szólván Jézus, monda: Hálámat adok néked, Atyám, Mennynek és Földnek Ura, hogy elrejtetted ezeket [a titkokat] a bölcsék és az értelmesek elől, és a kisdedeknek megjelentetted. Igen, Atyám, mert ez így lett helyes értés (*eudokia*) előtted.“ (Máté, 11, 25 - 26). A helyes értést a gyermeki, befogadó figyelem hozza létre.

Az *igazi* békét az Efezusbeliekhez írt levél tárgyalja a legbehatóbban: „Megismertetvén velünk az Ő akaratjának titkát az Ő helyes értése (*eudokia*) szerint, melyet eleve elrendelt magában, az idők (kairoi) teljességének rendjére nézve, hogy ismét egybeszerkeszt magának mindeneket a Krisztusban, mind amelyek a Mennyekben vannak, mind amelyek e Földön vannak“ (Pál levele az Efezusbeliekhez, 1, 9 - 10).

„Mert ő a mi békességünk ki a kettőt (a kettősséget) eggyé tette, és lerontotta a közbevetett választófalat, az ellenségeskedést az Ő testében, a parancsolatoknak tételekben való törvényét eltörölvén; hogy ama kettőt egy új emberré teremtsen Ő magában, békességet szerezvén; És hogy megbékéltesse az Istennel mind a kettőt egy testben a keresztfá által, megölvén ezen az ellenségeskedést.“ (Pál levele az Efezusbeliekhez, 2, 14 - 16).

Ehhez a hatalmas békeünnepphez vezetnek a megismerés kis és nagy lépései: az adekváció, amely a béke országának előhírnökeként mutatja az utat. Ezért jött el a „Megbékítő“. Ennek az országnak a képét a János jelenéseinek 21. fejezete jeleníti meg: az a Jeruzsálem, amelyben együtt laknak Isten és az emberek. Hölderlin látta ezt a lehetőséget²¹:

²¹ Hölderlin Himnusza Krisztushoz "Versöhnender ...", verstervezet. A végső változat, a

Sokat tapasztalt az ember,
Az Égiek közül sokakat megnevezett,
Mióta beszéd vagyunk
és hallhatunk egymásról.
A törvények azonban,
Melyek a szeretők között működnek,
A szép béketeremtők mindenhova elérnek
A Földtől egészen az Ég magasáig.

Böszörményi László - nyersfordítás

A fenti sorokat tartalmazó verstervezetet „Békeünnep“ című versében dolgozta fel:

Békeünnep

Halk, égi vissza-visszazengő
s lassanvonuló hangokkal teli
s szellővel az ősi csarnok,
üdvösség otthona; zöld szőnyegeken az örömnék
felhője illatoz, s nagy fényt bocsájt,
arany kukpákkal, érett gyümölcscsel fölrakottan,
formásan elhelyezve s csodás sorokban,
erről s amarról is az elsimított földön,
látványa az asztaloknak.
Mert nagy messziről eredvén
erre veszi útját ez estén
a szeretőszívű sereg.

Szemem elborong, s már arra gondolok
mosolyogva zord munkánk kezdetétől,
hogy őt az ünnep fejedelmét láthatom.
Ha el is tagadod származásod,
s mint aki hősi tettekben kifáradt,
a könnyű árnyékban szemed lehúnyod,
s te mindenütt ismerős, baráti képet öltesz:
a szentség előtt még így is majd megrogy a térdünk.
Tudom csak azt: halandó te nem vagy.
A bölcs egy s másra fényt deríthet: ahol azonban
egy isten is jelen,
más fény derül ott a világra.

Mától fogván híretlen-váratlan nem jöhet már.
S ki vihartól, tüztől sose tartott, sose félt,
elbámul most a csöndben, s nem oktalanul:

"Békeünnep" valamelyest megváltozott formában tartalmazza ezeket a sorokat.

mert uralom nincs már ember s szellem fölött.
S hallják ők, úgy van, hogy a Nagy Mű,
indítva rég, s Keletről Nyugatra görögve,
még épp hogy hallhatóan s elhaladva a mélyben odalent,
visszhangja a Dörgőnek, az ezeréves vihar,
most hogy elnyomta a béke hangja - aludni tér.
De ti, ó, kedveseink, ti, a büntelenség napja,
megszentelitek ma is ez ünnepet! s körös-körül
ékeskedik az esti csöndben a szellem.
S tudom, habár ezüst-ősz volna is
hajam, ó barátaim!
koszorúkra s vacsorára ügyelni ma örökifjúként sietnék.

Sokakat meg is vendégnél, de ó, te!
ki szelíd-komolyan szeretted az embereket,
s szívesen pihentél meg a kútnál
a város közelében, a szír pálmalomb alatt,
amikor zizegett a kalász s halk hűvösség lihegett
a szent hegyek árnyékának súlyától,
és híveid kara, a hű felhőgomoly
beárnayalt téged is, hogy sugarad, Ifju! szentül
s merészen eljusson az emberekhez a szörnyűségeken át.
De egyre sötétebben terült rád, amint beszéltél,
s rémes bizonyossággal a halálos végzet. Ami égi -
minden gyorsan mulandó. S jól van ez így.

Mert óvatosan, csak egyetlen pillanatra
száll meg az isten az emberek otthonában,
mértéktartó, bár váratlan, jöttét ki se tudja.
Megfordul ott még az orcátlan is,
s eljő oda a világ széleiről
a vaderejű is, s kezét rábökve őrzöng
és elnyeri sorsát; hála azonban!
az isteni adományt sosem érheti fel;
csak mély bölcsesség fogja át.
Ha meg nem tartóztatta volna magát
az adományozó, áldása tüzetől
hegyünk-völgyünk felgyúlna lobogva.

Az isteniből mégis bőven adatott
ki részünk. Kaptuk lángját
a tűznek, s miénk a part meg a tengerek dagálya.
Nagyobb bizalommal vannak irántunk
e külső erők, semmint emberek között szokás.
Tanulságod ez a csillagzat lehet,
mely előtted áll, bár nem léssz hozzá soha hasonló.
De a Teljes Életűnek, kitől
eredett sok öröm s dal,

van fia Néki, csöndes hatalmú,
s csak most ismerjük fel őt
- merthogy már ismerjük atyját -,
mikor ünnepet ülven
az emberi nemhez
fordult a világ nagy szelleme, hozzánk.

Túl tág volt már az idő istenének
régől messzire terjedett birodalma - bele nem fáradt.
De egyszer egy isten is munkába kell hogy álljon,
s a halandók sorsából kell részesedjen.
A sors parancsa, hogy ki-ki egymást megértse,
s hogy ha eljön a Csend, teremjen hozzá nyelv is, közös.
Mert ahol a szellem van, ott vagyunk mi is, s igyekszünk
a jobbért küzdeni. S most sejlik föl a legjobb:
Ha már az alkotást befejezte, s kész a mester,
s átszellemülve már otthagyja műhelyét
az időnek csöndes istene, csak a szeretet parancsa
szab ég és föld között törvényt, s békét teremt.

Tapasztaltunk sokat,
hisz reggel óta Beszéd a lényünk, emberek,
s hallunk egymásról, de csakhamar Dallá leszünk.
S korunk képében, mit a szellem elénk tárt,
annak látjuk jelét, hogy közte s mások között,
hogy közte s a többi hatalmak között kötés legyen.
S nemcsak ő: a megnemszületettek
s az öröklétük is megismersznek általa,
mint a növényen is anyánk, a föld, a fény, a lég.
De végül is, égi hatalmak,
szeretetünk és létetek
fő bizonyossága ez az ünnep,
ez a mindeneget egybehívó, melyen az égiek
nem csodákban, se nem viharba burkolózva,
de dalt zengő s békésen fölsereglett
kórusban tűnnek elénk, s teljes a szent Szám,
együtt vannak az istenek mind,
s mindenféle alakban, és kedvencük is,
kiért rajongnak, ő is jelen. Ezért is
hívtalak téged, felejtethetlen,
az idők estéjén, a készített lakomára,
ó Ifju! te légy az ünnep fejedelme! Fajunk nem
dől végső aluvásra,
amíg ti, nekünk ígérték,
amíg ti, halhatatlanok,
egetekről formált szavakkal
házunknál el nem időztök.

Halkan fuvó szellők
hozzák már híretek,
hozza már a párát lehelő völgy
s a talaj, mely még döng a vihartól -
de az arcokon már remény piroslik,
s a háznak az ajtajában
anya és gyermeke ül
és nézi a békét,
s úgy látszik, gyérebb a halál:
arany fényből fakadott
sejtelmek, ígéretetek állják
útját el a lelkeknek s az öregeknek.

Nem más adja az élet ízét,
mint az égből alázuhanó
s az emberére lelő gond.
Most mindennek örülnek,
az egyszerűnek még
leginkább, hisz már kutatták,
az aranygyümölcsöt,
mely ősi törzsről
hullott viharokban alá,
de ott féltett kincsét, a szent végzet maga
féltő fegyverrel állta körül,
mert rajta az istenek arca.

Úgy sírtál volt, anyánk, akár
a nőtényoroszlán,
ó Természet, vesztén gyermekeidnek,
végtelen Jóság! Ellenlábassod
orozta őket tőled el,
mikor épp már őt is szinte fiadnak akartad -
s lökhetted már a szatírok mellé az isteneket.
Mert volt, mit emeltél,
s volt mit betemettél,
gyűlölködik is rád,
kit időnek előtte hívtál életre, Hatalmas.
Mától fogva már ismered, és mától fogva már nem így teszel:
szeret ézéketlenül
nyugodni, míg érik, a romboló rémség odalent.

(Bernáth István fordítása)

Ima és meditáció

A hétköznapok tengerében az ünnepek békés szigeteket, időpontokat (kairoi) képeznek, amelyekben egymásra talál az isteni és az emberi, amikor időlegesen begyógyul az elválasztottság sebe, amikor igazi béke van, áthidalódnak, kibékülnek a kettősségek, és a világ újra világos, rendezett és szép - vagyis kozmosz. Mert ez a szó azt jelenti, hogy világrend vagy világszépség. A béke valódi jelentése nyilatkozik meg abban, hogy az istenek és az emberek egy asztalhoz ülnek - mint *egykor*, az elválás előtt. Hogy *egy* nemzetség, hogy közös az eredetük, az régi pythagoreus bölcsesség, és ugyanezt vallja Pindarosz (Nemas VI 1-5) és előtte Hésziodosz (Művek és Napok 108) is:

Egy az emberek
és az istenek nemzetsége. Egy Anyától
veszünk
mind lélegzetet.

...

Mert egy az eredete
Isteneknek és a halandó embernek.

(Böszörményi László - nyersfordítás)

Ehhez az eredethez tér vissza a világ egy időre ünnepek alkalmával - ha az ünneplés igazi, valódi.

Ebben az esetben minden ünnepnap békeünnep. Már Ézsaiás is megnevezi a béke fejedelmét (Ézsaiás 9,6): „Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk, és az uralom az ő vállán leszen, és hívják nevét: csodálatosnak, tanácsosnak, erős Istennek, örökkévalóság atyjának, békesség fejedelmének!“

A modern ember számára azonban az ünnepek nem *adottak* - ha semmit sem tesz értük, akkor nem tudja őket valóban megünnepelni. Amit tehet értük, az imádkozás vagy meditáció. Ezek rokon mozdulatok, a továbbiakban kitérünk a köztük lévő azonosságra és különbözőségekre.

Egy mondat vagy egy szöveg tartalma egyetlen egység, téren és időn kívül. A kifejezésben belép az időbe, részekre tagolt, diszkontinuos formában - szavakban - jelenik meg. A szavak „összeolvasásában“ a szavak nélküli „gondolkodás“ feloldja a diszkontinuitásokat, és így helyreállítja az egységet. Ez az az élő, folyékony gondolkodás, amelyből a szöveg eredetileg származik. Ebben az eredeti állapotában minden gondolatot körülvesz egy érzésszerű és egy akarati burok, amelyek ugyanúgy egyén fölöttiek (interszjektívek) , mint maga a gondolati tartalom.

A kifejezés elvarázsolja a tartalmat, a megértés visszavarázsolja. Ez a kettős varázslat arra jó, hogy a tartalom ne legyen egyszerűen *adott*: az embernek hozzá kell *tennie* valamit, az érzékelés kerülőútján keresztül. A tartalom így nem a magasabb természet közvetlen *hatása*. Ezért kell a szöveget mindig szavakra vagy jelekre bontani és azután ismét helyreállítani.

A tartalom, ami egy közönséges, tehát *informatív* mondat megalkotásában kiindulópont és megértésében végállomás, az a meditációs mondatban kiindulópont egy további lépéshez, a *meditáláshoz*. Az informatív tartalom egy rejtett értelem jeleként szolgál, ahogy a közönséges mondatban a szavak és a hangzók jelölik az utat a tartalom felé. A meditáció során meghaladjuk ezt a tartalmat, ahogy a közönséges olvasásban vagy beszédre figyelésben is túl kell lépnünk az egyes szavak, hangzók vagy betűk formáján.

A meditációs mondat esetében azért lehet lemondani az informatív tartalomról, mert

mögötte ott egy másik, rejtett és végtelen tartalom. De a mondat informatív tartalmának mindenestre érhetőnek kell lennie, különben nem lehet rejtett tartalmát „kitalálni“ - mint ahogy a betűknek és a szavaknak is érhetőeknek kell lenniük az olvasó számára, ha rekonstruálni akarja a tartalmat.

A meditálásban egy további lemondást is meg kell valósítani. Már a koncentrált figyelem során is, és különösen a folyékony, élő gondolkodásba, észlelésbe vagy képzetalkotásba való átmenet révén az ember testi-lelki-szellemi szerkezete a hétköznapiól eltérő helyzetbe kerül. Ezért a figyelem könnyen hajlamos az elevenesség, saját áramlásának *állapota* felé fordulni: az *elterelések* finom, nem közönséges fajtája. Könnyen elfelejtjük a témát a maga szó jellegű érthetőségeben, hogy a jelenlét állapotát egy fajta élvezet formájában éljük át. A helyes meditációban le kell mondani a figyelemnek erről a mozdulatáról, erről az élvezetről. Ennek a legjobb módja, ha gondolati meditáció esetén a témát egyetlen szóba vonjuk össze, észlelési vagy kezelési meditáció esetében pedig visszatérünk a képhez. Állapotok, benyomások, megérzések, a téma fogalmi vagy Szó jellegű mivoltától független történések elterelnek a meditáció útjáról: a tudat emelkedése helyett a meditáló félúton oldalirányba mozdul egy magasabb szintű önértzés irányába.

A meditációban a mondat gondolati egységéből kiindulva a rejtett, magasabb idea- vagy Szó-jellegű tartalom felé haladunk. A magasabb jelentésnek is van mind érzésbeli mind akaratburka, amelyekhez a magasabb jelentés szolgálhat kiindulópontként, útmutatóként. Az *imában* az adott kifejezés megérinti, megszólaltatja az érzésburkot: az emelkedett érzés kiemeli az imádkozót hétköznapi tudatából, kezdetben a magasabb jelentés megkerülésével; ez később megjelenhet az imádkozás során. A felemelkedés első feltétele a megszólított felé való teljes *odaadás*, akinek létében az imádkozó *hisz*, vagyis közvetlen evidenciája van róla. Enélkül nem lehet imádkozni. A második feltétel, hogy az áhítatba nem keveredik „önérzés“, magasabb önző érzés, ami hasonló veszélyt jelent az imádkozásban, mint a meditációban a figyelem elterelődése a tudat állapotára; az élvezet jellege is hasonló. Az odaadás a megszólítottnak és a szövegnek szól; az imában esetlegesen fellépő „tapasztalásoknak“ legfeljebb másodlagos szerepük lehet. Rilke nagyon lényegeset mond a szentek imádkozásáról az első duinói elégiában:

„... hogy az órjás hívás
fölemelte őket a földről; ők térdeltek azonban,
képtelenek, térdeltek, s rá se füleltek:
így voltak hallók.“

(*Nemes Nagy Ágnes fordítása*)

Talán fölösleges is mondani, hogy a helyes imádkozás soha nem lehet egoisztikus, a hétköznapra vonatkozó „konkrét kérés“. A Miatyánk, az Ave Maria - „Úristen, kegyelemmel és igazsággal teljes, könyörülj“ - megmutatja a helyes imádkozás jellegét, amely általános marad, átengedi a konkretizálást annak a lénynek, akihez az imádkozó fordul. Azért az intuícióért imádkozunk, amely megmondja, hogy mit kell kérnünk, mert a hétköznapi tudat ezt nem képes megítélni. „Könyörülj“ - ez kérés és annak beteljesülése egyszerre - ha az ima igaz. A fölemeltetés erejét kérjük, az intuíció megvalósítását. Az ima, ha igazi, akkor már be is teljesült. A folyamatok nem kétpólusúak, mint a közönséges beszédben, hanem arra törekszenek, hogy egyetlen történéssé váljanak. Ezt el is éri néha, amikor a „beszélgetőtársak“ *egyetlen* szöveget mondanak két oldalról: az imában az imádkozó egyé válik a megszólítottal. Ennek az egységnek a kifejezéseit elsősorban a János evangélium 17. fejezetében találhatjuk meg,

valamint a Miatyánknak abban a mondatában, hogy „Legyen meg a Te akaratod!“. Az én akaratom, hogy a te akaratod történjék, *egy* akaratról van szó. Kezdetől fogva egyik.

A figyelem akarásának²² fordulópontját az imában nyilvánvalóan a „Legyen meg a Te akaratod!“ mondatban jelölhetjük meg. A fordulatot az idézi elő, hogy a megszólított megérinti az imádkozót az érzésben. Ezért hangzik fel a Miatyánkban ezen a ponton az „akarat“ szó, az Én-lény lényege. A mondat *egyik* értelme, hogy az Én-lény hassa át a figyelem akarását. Az imádkozó átengedi a tudatfölöttiben - a mennyben - lakozó megszólítottnak, hogy saját tudatát - a földi történést - áthassa, formálja.

Ehhez az imádkozónak kell a lehetőséget megteremtenie, neki kell felkínálnia a „pecsétviaszt“. Ehhez tartoznak az imádságot kísérő mozdulatok, amelyek ma már talán csak utalnak valamire, ami korábban valóság volt, és amit a tudat fejlődése ismét azzá tehet: hogy a lélek erőit elvonjuk, elfordítjuk a testtől, hogy az imában teljesen és kizárólagosan a megszólított felé fordíthassuk őket. A fej meghajtása azt jelenti: „Tudati erőimet az észleleti világtól, a földitől, a láthatatlan felé akarom fordítani.“ A kéz összekulcsolása azt jelenti: „Kezem erőit, amelyek különben a földi munkát végzik akaratom szerint, most a figyelem erőiként akarom használni, míg kezeim nyugszanak.“ A letérdelés azt jelenti: „Lábam erőit nem a testem hordozására használom, hanem lelkemet küldöm velük ahhoz, akihez imádkozom.“ A földre borulás azt jelenti: „Megvonom testemtől az őt a Földön egyenesen tartó erőket, hogy feléd áramoljanak az én szellemi felegyenesedésemben.“²³ Ami az agy esetében már megtörtént, hogy *nyugalmi* állapotban lévő szervként a tudati folyamatok tükrévé vált, az az imában további testrészekre, illetve az egész testre terjedhet ki. És ahogy egy új intuíció „visszaszorítja“²⁴ az agy biológiai funkcióit, homeopátiás értelemben megsemmisíti a begyakorlott struktúrákat, úgy hat az ima jelzésszerűen vagy reálisan a többi szervekre. A kis mágia, amelyet a gondolkodás visz véghez az agyban, azáltal, hogy biológiai életét háttérbe szorítja és folyamataiba maga avatkozik bele cselekvőleg, az az imában kezdetben csupán a nyugalomba helyezett szervezetből felszabadított felfokozott figyelem-erőkre terjed ki. E belső imádkozási mozdulat folytatásában rejlik a Szó és az ima által történő *gyógyítás* lehetősége. Ennek fényében válik érthetővé, amit Steiner az áldozati szertartás mantráiról mond²⁵: „A mondatot úgy kell kimondani, hogy emberi tartalmának nincs jelentősége, de keresztüláramlik rajta a világban és az emberben lakozó isteni. A tanítvány így az átlátszóvá vált gondolatokon keresztül megláthatja az istenit. A mantrikus mondások recitálásakor nem a jelentésüket kell hallania, hanem magát a bennük áramló isteni erőt kell az áldozatban a szertartáshoz vezetnie. Az áldozatban akaratát és egész emberi személyiségét az isteni felé kell fordítania. Az áldozati szertartásokban sokszorosan jelent meg ez az irányultság. Ezt máig láthatjuk a Buddha-tartáson; láthatjuk, hogy az emberi végtagok olyan helyzetet vesznek föl, amely a külső földi tevékenységre nem alkalmas. Az embert így már tartása, végtagjainak helyzete is teljesen kiemeli a földi dolgokból, és ezáltal is, szellemi síkon végrehajtott cselekedetein keresztül is, az isteni felé fordul.“

Az ima ősjelentését legbiztosabban az angyalok „dicshimnuszán“ keresztül érthetjük meg,

²² Ld. A harmadik születés. A kehely c. fejezetet.

²³ *Metamorphosen des Seelenlebens*, GA Bibl. Nr. 56, 1909. X. 28-iki előadás, Dornach 1984; *Okkultes Lesen und okkultes Hören*, GA Bibl. Nr. 156, 1914, X. 6-iki előadás, Dornach 1967.

²⁴ GA Bibl. Nr. 4, IX. fejezet, XII. fejezet kiegészítés

²⁵ Szellemi összefüggések az emberi szervezetben, GA Bibl. Nr. 218, Dornach 1976.

amelyről többek között a zsidó-keresztény hagyomány is tudósít. Nagy botorság lenne azt képzelni, hogy Istennek bármiféle szüksége lehetne valamiféle „dícséretre“. Közelebb jutunk ennek a képnek az igazi értelméhez, ha meggondoljuk, hogy az angyali lények nem a szájukkal és a torkukból „énekelnek“, hiszen fizikai szerveik nincsenek. Az angyalok mindig azonosak azzal, amit cselekszenek: egész, szóval áthatott létükkel énekelnek, ők maguk a dicsítő ének. Létüket Istentől veszik, a vele való összefonódás mértéke szerint, amely mégsem pusztítja el létüket, mert Szó-jellegű: ők Isten éneke. Az ő énekük és Isten éneke egy és ugyanaz a valóság. Dante így ír a szeráfokról és kerúbokról, akik koncentrikus körökben forognak a pont körül, amely maga Isten (Paradicsom, XXVIII. 100-):

Gyors lángjuk ég ki a szent kötelékből
a Pontot utánozva egyre jobban
látás szerint, ki mily magasba ér föl.

...

S akként élvezik kéjeit a Jónak,
amint látással mélyeibe hatnak
a minden észet megnyugtató Valónak.“

(Babits Mihály fordítása)

A jelentős alkotó személyiségek esetében is hasonló a helyzet. Ibsen számos művén keresztül pl. bizonyosan a *kor szelleme* nyilatkozik meg; ennek nem mond ellent, hogy ő, akit teljes mértékben áthatott a norvég *népszellem* is, korának *individuális* képviselője volt. Mennél jobban áthatotta alkotásaiban korának és népének szelleme, annál individuálisabb emberi szellem volt.

Az „adekváció“, a dicsőítő énekben vagy imában megszólítottal való hasonulás, alkalmazkodás az éneklő vagy imádkozó felemelkedése a megszólított felé. A hierarchikus lények rangját istenlátásuk intenzitása határozza meg; az embert az imádkozás intenzitása hozza közelebb az egyáltalán nem vagy alig értett szavak értelméhez, amikor a misében a „Sanctus, sanctus, sanctus“-t énekl. Az adekváció megismerő jellegéről olvashatunk pl. János evangélista első levelében (3,2): „Szeretteim, most Isten gyermekei vagyunk, és még nem lett nyilvánvalóvá, hogy mivé leszünk. De tudjuk, hogy ha nyilvánvalóvá lesz, hasonlókká leszünk Őhöz; mert meg fogjuk látni, amint van.“

Az ima és a meditáció közötti legfontosabb különbség abban áll, hogy az imához hit kell - a megismerés inspiratív biztonsága - a megszólított magasabb Én-lényben. A meditációban ennek a hitnek *elvben* nem kell *előre* jelen lennie: a meditációt minden előfeltétel nélkül elkezdhetjük. Ima aligha képzelhető el anélkül, hogy hinnénk abban, aki felé az imában fordulunk. A meditáció Szó-jellegű lénye a meditálót hamar a megtapasztalt magasabb Szó forrásához vezeti, amit megelőz a közvetlen belátás, hogy ami Szó-jellegű, annak csak Szóra képes lény lehet a forrása. A meditáció és az ima így ugyanahhoz a tapasztalati szférához vezet. Egyáltalán nem zárják ki egymást, ellenkezőleg: kölcsönösen támogathatják és erősíthetik egymást: a középkorban meg se lehetett őket különböztetni.

A „módszerbeli“ vagy „technikai“ különbséget a kiindulópontban lévő különbség magyarázza. Az imádkozót „megismerő érzése“ vezeti a szöveg érzésbeli tartalmához, és ez teszi számára lehetővé, hogy megszólítsa a magasabb lényt. A meditáló ember közönséges, hétköznapi tudati szintjéről indul ki. Számára ezért - ideális esetben - a meditálás minden lépése világos és tudatos, akkor is amikor tudata magasabb szintekre ér. Az emelkedés ereje a saját

magasabb lényével²⁶ helyreállított rezonancia. Az imában ez a harmónia előfeltétel.

Az átéltek esetleges ábrázolásában különbségek adódnak az első lépésekre vonatkozóan. Mivel a meditációban tudatosan éljük át a magasabb tudati szintre való átmenetet, ezért a meditáló inkább képes tapasztalatait fogalmi formába önteni. Az átélés magasabb szintjein a két út közötti különbség eltűnni látszik: magát a kifejezést is inspiráció segíti, vagyis teremtő részévé válik a tapasztalatnak, amely maga vezeti és irányítja.

²⁶ Georg Kühlewind, *Das Licht des Wortes*, A megtérés és az Égi lajtorja c. fejezet, Stuttgart 1984.

Karácsony

Az ideák és az ünnepnapok fényének elhalása ellen lehet tenni valamit, és ha még akarunk ünnepelni és akarunk tovább élni, akkor tennünk is kell valamit. Ez a Karácsony üzenete. A ünnepek témái a meditációs témákhoz hasonlóan önmagukat írják le: „tartalmuk“ egyszersmind azt is megmondja az embernek, hogy mit kell tennie - már annak, aki megérti. Karácsonyolni azt jelenti, hogy világra hozzuk a gyermeki, a Logoszt befogadó figyelmet. A karácsonyi motívumokban való elmélyülés megtermékenyíti ezt a figyelmet, amely így tapasztalja az angyalok énekét, a „jó hírt“, hogy ez - a Menny megnyílása - lehetséges az embernek. Ez elvezetheti létének eredeti állapotához, az igazi örömhöz:

„Varázs köti újra,
Mit a szokás elszakít ...“

Az ünnep összecsengés, Ég és Föld összekapcsolódása, az emberi és isteni rendek közötti mindenfajta elválasztottság feloldása, tehát béke, amint Boticelli képén látható, megbékélés a Fiú, a Logosz ereje, Herakleitosz tüze által.

4. kép: Boticelli, A gyermek Krisztus imádása (London National Gallery).

Krisztus születésének helye az ezt ábrázoló képek hagyománya szerint vagy barlang, vagy fából készült kunyhó, egy négyszögből és egy háromszögből (tető) álló kompozíció. Boticelli képe összefoglalja a hagyomány egész misztikáját: a barlang és a kunyhó motívum egybeolvad. Az Élet Fája a barlangkunyhó mögött a Paradicsomkertre utalnak, amely a születés és következményei által ismét hozzáférhetővé válik az ember számára. Az Életfák az előtérben az egyes alakokhoz kapcsolódva jelennek meg, mint zöldellő pálcák. Ezeket lebeg a Szó, egy írott szalag formájában. Ilyen pálcát tart a tizenkét angyali lény - ruhájuk szerint háromszor négy -, akik az emberi történet fölött, köztes teret képezve, félig az arany, félig a kék, a „földi“ égben kört alkotva lebegnek. A zöldellő pálcákon Életkoronák függenek, ugyanolyanok, mint amilyeneket a Génusz (jobbra) rendel a pásztoroknak. Hasonlókat hord az előtérben látható három emberi alak az őket a központi történetből elválasztó szakadék innenső (egyben a néző felé eső) partján. A három alak legyőzött démonai a szakadékba vesznek, s így ők maguk „alkímiai“ nászukat ünnepelhetik génuszaikkal. Az út a szakadék innenső partjától (a nézőtől) éles kanyarokkal vezet József alakjához és onnan tovább a gyermekhez és Máriához. József fölött egy angyalkéz nyúl be a kunyhó négyszögébe, rajta Életpálca a szószalaggal, amely a meditáló József fölött lebeg; a szemközti álló, jobboldali oszlopból egy hasonló pálcát tartó kéz nő a négyszögbe.

A történet a szakadék túlsó oldalán teszi lehetővé az alkímiai nászt az innenső oldalon: így lehetne értelmezni a kompozíciót. A világ négyrétegű: arany menny, kék ég, a szakadék túlsó és innenső partja. Mindenütt angyali lények közvetítenek, a közvetítés a központi történetből indul ki, a meditálóból. Ő adja az indítékot a fenti angyalkörnek és a három angyalnak a kunyhó tetején, hogy helyreállítsák a felső és az alsó világ egységét: ez az égi lajtorja. A három angyal (ruházatuk erre vall) azonos azzal hárommal, amelyek az alkímiai nász résztveői. A középső a tetőn az Élet Könyvét tartja kezében, a másik kettő is abba néz, és a könyvben az előtérben lévő emberi alakok neve áll. Így érthető a szószalag is: az az ember igazi neve. A tetőn két angyal életpálcát tart szalag nélkül, a középsőnek azonban a könyv van a kezében; lent az alkímiai násznál a pálcákat szószalag díszíti. A képnek nincs egyetlen részlete, aminek ne lenne értelme.

Vannak nyelvek (pl. a német), amelyekben a béke (Friede) szó etimológiailag rokonságban áll az „öröm“ (Freude) és a „szabad“ (frei) szavakkal (magyarban talán a „boldog“ szó képes hordozni ezt a hármas jelentést). Ez természetesen az igazi békére vonatkozik, a szó ősjelentésére, ami nem azonos *ennek* a világnak a békéjével, amiről ezt olvashatjuk (Máté, 10,34): „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak e földre; nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert.“

A születést megelőzi az angyali üdvözlés, és Mária példája megtanít bennünket „igent“ mondani a nekünk kiszabott, nekünk szóló feladatokra; mert csak így lehetnek kis és nagy ünnepeink; kis belátások, felismerések vagy tartósabb tartózkodások a szellemi élet területén - a meditációban - vagy más emberekkel közös ünnepek; egyedül nem lehet ünnepelni, és az igazi ünnepeken az isteni erők is résztvesznek. „Beszéd a lényünk“, beszélgetés vagyunk egymással és az istennel; „de csakhamar Dallá leszünk“, dicsőítő énekké, énekléssé - egy lépés a magasabb lét felé, mint egy közelebbi adekváció felé; „mert meg fogjuk látni, amint van“; mint a lépés a János evangélium prológusában attól a lehetőségtől, hogy „az Isten gyermekeivé legyenek“ a „mi láttuk az ő kijelentő sugárzását“ (dicsőségét)-ig, mert a Logosz testé lett és lakozék mi közöttünk (felütötte sátrát mibennünk).

Az intuícó után hamar elszegényedik bennünk az idea. Ez ellen a figyelem koncentrátságával teremthetünk ellensúlyt, gyógyírt. Mennél koncentráltabban, mennél *kizárólagosabban* irányul a figyelem a témára, annál kevesebb lehetőség marad az elterelődéseknek, amelyek közül a legveszélyesebb éppen az ideára - a szavakra - való emlékezés. A jelentés, az értelem, a szellemi háttér vagy lényeg éppen azért veszítheti el súlyát a kifejezés mögött, mert szóba öntve a szavakon keresztül emlékezhetünk rá. Ezért egyre kevésbé rezdül a kifejezéssel. Ha a figyelem a szavaktól a lényeg felé - a megértés felé - fordul, akkor az ember megmarad az ideában, annak lényegében, az emlékek nem téríthetik el. A koncentrátság tartós improvizációhoz vezet: elszegényedésről szó sem lehet többé.

A koncentrátság a gyakorlottság bizonyos fokán magától megy át meditációba, és ez adhat az ünnep témájához mindig új mélységeket. Mivel az ünnepek témái meditációs témák, ezért ezekhez hasonlóan, végtelenül elmélyíthetők.

Az elmélyülés teremtés. Minden idea a világteremtés része; a nyelvek egy ideavilágot rajzolnak elénk: az ember világa ennek megfelelően tagolódik. Mivel gondolkodását a nyelv iskolája önállóságra - a nyelvtől való függetlenségre - neveli, ezért folytathatná a teremtést: ez a tudat történetének értelme. A válasz Mária mozdulata. Nyitott keze, nyitott, befogadó figyelme nem utasítja vissza az angyalt, amint a modern költő érzékeli és leírja (a VII. duinói elégiában):

„Mert csupa hozzád
vivő út a kiáltásom; nem is haladhatsz
íly erős sodrással szembern. Mint a kinyújtott
kar, kiáltó szóm. S keze, mely fönn
megfogna már, kinyílik, nyitva tárul,
óva s elhárítva, eléd, te
Mégfoghatatlan, az égre.“

(Szabó Ede fordítása)

Akkor lehet ünnepelni, ha az ünnep témájának egy szikrája kigyúl a lélekben, a doxa-ból (dicsőségből) fellobban az eudokia, a jó akarat szikrája: *akkor* tud az ember a dicsőségről, glóriáról énekelni. Akkor tud énekelni a Logoszról a Kezdetben, ha megtapasztalja önmagában a Logosz erejét. Herakleitosznál Tűz és Logosz ugyanannak a lénynek két különböző neve: azé,

aki megteremtette az ideákból felépülő, szöveg jellegű, értelemmel áthatott világot, és aki odavezette az embert, hogy immár ő legyen képes és elhivatott a világnak további értelmet adni. Amilyen mértékben mozdulunk ebben az irányban, olyan mértékű főnről a teremtő aktivitásunkat kísérő kegyelem: olyan mértékben kap új életet, ami bennünk halott.

Hasonlat

Ahogy felámaszt majd halottainkból
egykor az Úr
úgy gyúl ki most a tudat csipkebokra
újra s újra kigyúl

Ahogy a tudat csipkebokra most
kigyúl
úgy támaszt fel halottainkból
egykor az Úr

(Székely Magda)

A szellemi törekvések célja minden időkből az volt, az marad és az is lesz, hogy az ember által elkészített kehely befogadja a főnről jövő, kegyelemből való kinyilatkoztatást. Ezt a kehelyt a figyelemből formáljuk, és a Karácsonyi történet ennek a formálásnak a képe.